

ટ્રેક નં. ૨૨ : રત્નત્રય વિષે

* સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર છે રત્નત્રય. આ છે મોક્ષમાર્ગના ત્રણ પગથિયા. કેવી રીતે આ પગથિયાં ચઢશું? અને એનું ફળ શું આવશે? એ સમજવાની ઈંતેજારી છે ને! તો થઈ જાવ તૈયાર. પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય બહેનશ્રીની તત્ત્વચર્યામાંથી રત્નત્રય વિષે.

* માંગલિક :

* ભક્તિ : અબ સમકિત સાવન આયા, ચિન્મય આનંદ બરસતા,
ભીગા હૈ કણ કણ મેરા (૨) હો ગઈ અખંડ સરસતા (૨)
સમકિતકી મધુ ચિતવનમેં, ઝલકી હૈ મુક્તિ નિશાની,
જો આતમકો લખતે હૈં, ઉનકી હૈ અમર કહાની.

જી બહેનશ્રી : એક આત્માને ઓળખ કે અંતરમાં જે સમ્યક્દર્શન ને જ્ઞાન—એ પણ બહારથી નથી આવતું. એને સમજવા માટે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનું સાનિધ્ય હોય, ને એના નિમિત્ત હોય, પણ ઈ કરવાનું પોતાને જ રહે છે. માત્ર બહારનું જ્ઞાન ઈ કાંઈ જ્ઞાન નથી. ઈ તો એમાં એને પોતે જ વિશેષ જાણવા માટે શાસ્ત્રજ્ઞાન આત્માને ઓળખવા માટે વચ્ચે ઈ શાસ્ત્રજ્ઞાન હોય છે. ખરું તો અંતરમાં આત્માને ઓળખે. અંતરમાં આત્માને જુદો પાડીને સમ્યક્દર્શનમાં ‘હું આ ચૈતન્ય છું, હું આ નથી’ એમ પોતે ભેદજ્ઞાન કરે, એનું જ્ઞાન કરે. અંતરમાં આત્માને ઓળખે તે જ્ઞાન ને આત્માની સ્વાનુભૂતિ થાય તે દર્શન. એવા દર્શન ને જ્ઞાન અનંતવાર પ્રાપ્ત થયા નથી. માટે એની મુખ્યતા રાખીને દર્શન-જ્ઞાન અંતરમાંથી કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય? ઈ જો પ્રાપ્ત થાય અંતરમાંથી—અપૂર્વ વસ્તુ તો એમાં ચારિત્ર યથાર્થ આવે છે. અને ઈ ચારિત્ર અંતરમાં એને સહજ પુરુષાર્થથી એને એવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે કે—અંતરમાં સ્વાનુભૂતિ એવી પ્રાપ્ત થાય કે ક્ષણે ક્ષણે અંતરમાં ચાલ્યો જાય. બહાર એને રોકાવું પણ મુશ્કેલ પડે. પછી એને ગૃહસ્થાશ્રમ પણ ગમે નહિ, એટલે મુનિ થઈને ચાલ્યો

જાય. એવો અંતરમાં વારંવાર સ્વાનુભૂતિમાં ઝૂલતો ઝૂલતો—એવી ચારિત્રદશા પ્રાપ્ત થાય છે અને તે જ ખરું ચારિત્ર છે. ઈ અત્યારે જે વાતું કરે છે, ઈ પોતે આત્મા કોઈ અપૂર્વ છે. એની પ્રાપ્તિ કેમ થાય? એની બધી વાતું ચાલે છે. કારણ કે ચારિત્રદશા તો બહારથી ક્રિયાનો ત્યાગ તો ઘણીવાર થયો છે પણ અંતરમાં જે અપૂર્વતા લાગવી જોઈએ આત્માની, એ લાગી નથી. એટલે ગુરુદેવે દર્શન-જ્ઞાનથી મુખ્ય એમ કહ્યું છે કે એનાથી ભવનો અભાવ થાય છે. તે પછી ચારિત્ર જ આવે છે તે યથાર્થ ચારિત્ર આવે છે. માત્ર બહારનું ચારિત્ર અનંતવારમાં ઘણીવાર કર્યું છે અને આ જે દર્શન ને જ્ઞાન છે એની સાથે અમુક જાતનું ચારિત્ર— સ્વરૂપાયરણ તો આવે છે જે અંતરમાં આત્મા જેને રુચે એને બહારનું રુચતું નથી. એ અંતરમાંથી વિરક્તિ આવી જાય છે. બહારનું બધું કાર્ય કરે તો એનું મર્યાદિત હોય છે. એના કષાયો, બહારનું બધું મર્યાદિત થઈ જાય. એને એ એકત્વબુદ્ધિ તન્મયપણે એ કરતો નથી. એની રસ-રુચિ તૂટી જાય છે અને આત્માની જ રુચિ લાગે છે ને આ કંઈ કરવા જેવું નથી. એને ઉપાદેય લાગતું નથી. એ અંગીકાર કરવા (જેવા નથી) આત્મા જ અંગીકાર કરવો એવી અંતરની એની રુચિ બદલાઈ જાય છે. એટલે પહેલાં મુખ્ય સમ્યક્દર્શન—આત્માની સ્વાનુભૂતિ થાય, તો એમાં યથાર્થ ચારિત્ર આવે છે ને એ ચારિત્ર—સાયું મુનિપણું ને સાયું કેવળજ્ઞાન એમાંથી જ પ્રગટ થાય છે. બહારની ક્રિયાઓ તો ઘણીવાર કરી છે. અનંતકાળમાં એવા વેશો ધારણ કરી લીધા. અત્યારે જુઓ તો ત્યાગ લઈને ઘણા નીકળી પડે છે પણ અંતરમાં આત્માને ઓળખ્યા વગર માત્ર બહારની ક્રિયાઓ, માત્ર શાસ્ત્રથી બોલે, કાંઈ અંતરમાં નહીં અત્યારે જે બોલે છે ઈ એમ કે આત્મા કેમ પ્રાપ્ત થાય? એની વાતુ બધી ચાલે છે અને શાસ્ત્રની વાતો ઈ કરે છે. અંતરમાં કરવું કારણ કે સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરવું એ પણ દુર્લભ છે. એટલે એનો પુરુષાર્થ કરવા માટે એની ભાવના, એનો પુરુષાર્થ, એની લગની અને

અંતરમાં એને નિઃસાર બધું લાગે છે. સારભૂત આત્મા છે. રુચિ પલટાઈ જાય છે. અંતરમાંથી ત્યાગ એને આવી જાય છે. અંતરનો ત્યાગ-પછી બહારનો ત્યાગ આવતાં આવતાં તો એને જેવો પુરુષાર્થ —એ પ્રમાણે થાય. સમ્યક્દર્શન જેને પ્રાપ્ત થાય, એને કોઈને તરત ચારિત્ર આવી જાય, કોકને વાર લાગે. ૧.

* પ્રશ્ન : જો ઉપયોગ પરલક્ષકો છોડકર સીધા આત્માકી અનુભૂતિ-આનંદ, શાંતિ સહિત પરિણમન કરે તો ઇસીકા નામ આત્માકા જ્ઞાન હૈ ક્યા?

● ઉત્તર : આત્માકા જ્ઞાન હૈ, આત્માકી અનુભૂતિ કરતે હુએ આત્મજ્ઞાન હૈ. વો હી આત્મજ્ઞાન હૈ. ઉપયોગ પરસે છૂટે ઔર સ્વભાવકી અનુભૂતિ કરે વો આત્માકા જ્ઞાન કહતે હૈ. આત્માકા જ્ઞાન કહો, આત્માકી અનુભૂતિ કહો, સબ એક હી હૈ. એ ઈસકો આત્મજ્ઞાન કહતે હૈ વે આત્મજ્ઞાન પીછે વો ઉસકી ધારા ચાલુ રહતી હૈ. યે અનુભૂતિ તો ઈસકી અંતર્મુહૂર્તકી સ્થિતિ હૈ. વો નિર્વિકલ્પદશા હૈ. પીછે સવિકલ્પદશામેં આતા હૈ તો જ્ઞાયકકી ધારા તો ચાલુ રહતી હૈ. શુદ્ધ પરિણતિ તો જિસકો જ્ઞાન કહનેમેં આતા હૈ એ જે નિર્વિકલ્પ-દશામેં હો યા સવિકલ્પદશામેં હો, તો ભી આત્મજ્ઞાન હી કહનેમેં આતા હૈ ઉસકો. જબ સ્વાનુભૂતિ હુએ, પીછે જો સવિકલ્પકી દશા રહતી હૈ તો સ્વાનુભૂતિકો ભી આત્મજ્ઞાન કહતે હૈ. વો સવિકલ્પ-દશામેં ભી આત્મજ્ઞાન કહનેમેં આતા હૈ કારણ કે વો જ્ઞાયકકી ધારા—ભેદજ્ઞાનકી ધારા કાયમ ચલતી હૈ ઈસલિયે. ૨.

* પ્રશ્ન : તો યે ઇન્દ્રિયકા અવલંબન ભી આતા હૈ ઉસકે બાદ?

● ઉત્તર : નહીં. ઈન્દ્રિયકા અવલંબન અતીન્દ્રિય આનંદ જબ હુઆ તબ તો આલંબન છૂટ જાતા હૈ. મનકા વિકલ્પ ભી નહીં રહતા હૈ. નિર્વિકલ્પ દશા હો જાતી હૈ. પીછે બહાર ઉપયોગ આવે તો આલંબન ભલે હો, વો અતીન્દ્રિય જ્ઞાનકા, જો જ્ઞાયકકી ધારા જો,

अंतरसे न्यारा छोकर, प्रतीति होय तो अंशे ईन्द्रियका अवलंबन होता था, इससे छूटकर न्यारा ही परिणामन रहता है. विकल्प होवे तो भी न्यारा परिणामन रहता है. ३.

* प्रश्न : जो परको जानेगा तब भी उसी समय न्यारा?

● उत्तर : उसी समय भी न्यारा परिणामन रहता है. उपयोग बहार जावे, वो जानता है परको, तो भी स्व छूटता नहीं है. स्वकी परिणति नहीं छूटती. (श्रोता : स्वको जानता है) स्वको जानता है और परको भी जानता है. उसकी स्वकी परिणति छूटती नहीं है. ज्ञायककी धारा रहती है. जो जो क्षण आत्माको जानता है वो ज्ञायककी धारा जब उपयोग परमें जाता है, वो क्षणमें ही आत्माकी परिणति वो क्षण रहती है. पीछे याद नहीं करना पडता है, आत्माका अस्तित्वरूप ज्ञायककी धारा, अंशे वेदन. अंशे शांतिकी धारा. वो निर्विकल्पदशाका आनंद दूसरा है. तो भी सविकल्पमें शांतिकी धारा और ज्ञानकी ज्ञाता धारा रहती है. और उपयोग परमें जाता है वो भी छूटता नहीं. ४.

* प्रश्न : आनंदका वेदन तो नहीं रहता?

● उत्तर : आनंदका वेदन नहीं. शांति. आनंद जो अपूर्व आनंद जो होता है वो निर्विकल्पदशामें होता है और सविकल्पदशामें शांति रहती है. शांति, समाधि और ज्ञाताकी धारा रहती है. ५.

* प्रश्न : निराकुलता रहती है?

● उत्तर : हा. निराकुलता रहती है और शांति. अंशे शांतिका परिणामन. वो यारित्र-स्वरूपायरण यारित्र अंशे प्रगट हुआ ने! इसलिये शांतिकी धारा रहती है. ६.

* प्रश्न : द्रव्यका ही है अशुद्ध शुद्ध परिणामन, पर्यायकी अपेक्षासे होता है. तो बारबार स्थिरता क्यों नहीं होती?

● उत्तर : स्थिरता तो इसकी जो दशा जितनी होवे वैसे होवे

કે ઉપયોગ તો બહાર ચલે. અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિ છે. યહ અંતર્મુહૂર્ત સ્થિતિ-ઉપયોગકી અંતર્મુહૂર્ત તો સ્વાનુભૂતિમે સ્થિર હોકે ઉપયોગ બહાર જાતા હૈ. વો સ્થિરતા ચારિત્રદશાકી કમજોરી હૈ ઇસલિયે સ્થિરતા નહીં હોતી હૈ. સ્વરૂપકી પરિણતિ-જાયકકી ધારા રહતી હૈ. જાયકકી-ભેદજ્ઞાનકી ધારા રહતી હૈ. અમુક અંશે સ્થિરતા હોતી હૈ. સ્થિરતા નહીં હોતી હૈ એસા નહીં. વો ઉસમેં એકમેક નહીં હો જાતા હૈ. યે એકત્વબુદ્ધિ નહીં હોતી. જાયકકી જ્ઞાતાધારા ઔર કર્મકી ધારા-વો ઉદયધારા દોનોં ભિન્ન રહતી હૈ. ઇતની સ્થિરતા ઇસકો નિરંતર રહેતી હૈ ઔર વિકલ્પ તૂટકે નિર્વિકલ્પ સ્થિરતા કોઈ કોઈ બાર હોતી હૈ. નિર્વિકલ્પ સ્થિરતા દશા એસી હોતી હૈ. ૭.

* પ્રશ્ન : અગર યે દશા ન હો તો ક્યા સમ્યગ્દર્શન છૂટ જાતા હૈ?

● ઉત્તર : જિસકો ભેદજ્ઞાનકી ધારા રહેતી હૈ ઉસકો નિર્વિકલ્પદશા એને અમુક ટાઈમે આતી હી રહેતી હૈ. ઇસકે પુરુષાર્થકી દશા હી એસી હૈ. ૮.

* પ્રશ્ન : સચ્ચા પુરુષાર્થ હોના ચાહિયે?

● ઉત્તર : સ્થિરતાકે લિયે તો વારંવાર જાયકકી ધારાકી ઉગ્રતા કરે. જ્ઞાતાધારાકી ઉગ્રતા કરે તો સ્થિરતા હોવે. જાયક ધારાકી ઉગ્રતા. પીછે યે તો વિશેષ સ્થિરતાસે ઉસકી ભૂમિકા ભી પલટ જાતી હૈ. ચૌથા ગુણસ્થાનમેં જો સ્થિરતા હોતી હૈ ઉસસે વિશેષ પંચમ ગુણસ્થાનમેં વિશેષ સ્થિરતા હોતી હૈ તો એને ઉસસે વિશેષ છદ્દે-સાતમે હોતી હૈ. છદ્દે-સાતમે ગુણસ્થાને ઉસસે વિશેષ અંતર્મુહૂર્ત અંતર્મુહૂર્તમેં આત્મામેં ઉપયોગ સ્થિર હો જાતા હૈ, અંતર્મુહૂર્તમેં બહાર જાય, અંતર્મુહૂર્ત અંદર જાય, અંતર્મુહૂર્તમેં બહાર આવે તો અંતર્મુહૂર્ત-અંતર્મુહૂર્ત ઉપયોગ સ્થિર હો જાતા હૈ છદ્દે-સાતમે ગુણસ્થાનમેં. ઇસકા ક્યા પુરુષાર્થ ક્યા? જ્ઞાતાધારાકી ઉગ્રતા તો ભૂમિકા પલટ જાતી હૈ. વિશેષ સ્થિરતા હોતી હૈ તો ચૌથા

ગુણસ્થાનમાં અમુક તરહકી સ્થિરતા હોતી છે. ૯.

* પ્રશ્ન : તો ઉસકે લિયે જ્યાદા મનનકી જરૂરત હૈ સ્થિરતાકે લિયે?

● ઉત્તર : સ્થિરતાકે લિયે મનનકી જરૂર રહેતી છે એસા નહીં. મનન તો શ્રુતકા ચિંતવન રહેતા છે. સ્થિરતાકે લિયે તો આત્મામાં વિશેષ લીનતા કરના. ઈ લીનતા-ઈસકી વિરક્તિ બઢ કરકે વિભાવ પરિણામસે વિરક્ત હોકર જ્ઞાતાધારામાં તલ્લીનતા-લીનતા હોવે તો સ્થિરતા હોવે. યે ઈસકા પુરુષાર્થ હૈ. મનન હૈ યે તો વો બીચમાં સ્થિર નહીં હો સકે તો શ્રુતકા ચિંતવન રહતા હૈ. યે એક જ્ઞાનકી પરિણતિ હૈ ઓર સ્થિરતા લીનતાકી પરિણતિ હૈ ઈસકે લિયે મનન કરે, વિશેષ જ્ઞાનકી નિર્મળતા કરનેકે લિયે. શિવભૂતિ મુનિ ઓર કુછ નહીં જાનતા થા. ભેદજ્ઞાન ધારાકી ઉગ્ર ધારા હો ગઈ તો ઉસમાં લીનતા બઢ ગઈ, લીનતા બઢ ગઈ વો વીતરાગ હો ગયા, કેવળજ્ઞાન હો ગયા. ૧૦.

* પ્રશ્ન : લીનતાકી જરૂરત હૈ?

● ઉત્તર : લીનતાકી જરૂરત હૈ, જબ લીનતા નહીં હોવે તબ શ્રુતકા ચિંતવન રહતા હૈ (શ્રોતા : વિચાર) હા, વિચારધારા રહેતી હૈ. ૧૧.

* પ્રશ્ન : આપણે ગૃહસ્થાશ્રમમાં એ કરી શકીએ?

● ઉત્તર : આત્માની રુચિ તો કરી શકાય છે ને. રુચિ અંદર રહેવી જોઈએ કે આત્માનું કેમ થાય? એમ વાંચન-વિચાર એવું તો થઈ શકે. બીજું વિશેષ જો કરવું હોય, તો અંદરની લગની લગાડવી. જે કરવું હોય ઈ થઈ શકે છે. હજી તો પહેલો મૂળ પાયો તો સમ્યક્દર્શનનો છે. સમ્યક્દર્શન કેમ પ્રગટ થાય, એ કરવા જેવું છે પહેલા તો. આમાં કાંઈ બહારનું કરવાનું નથી. અંતર્દૃષ્ટિ કરવા જેવી છે. ઈ કરવા જેવું છે. એક સમ્યક્દર્શન કેમ થાય! અનાદિથી ઈ નથી પ્રગટ થયું. બીજું બધું થઈ ચૂક્યું. બહારનું બધું મળી ચૂક્યું એક

સમ્યક્દર્શન નથી થયું એને માટેની તૈયારી તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં થઈ શકે છે. એનો તત્ત્વવિચાર-વાંચન, શાસ્ત્રાભ્યાસ, આત્મા તત્ત્વ જુદો છે એની પ્રતીતિ, દૃઢતા, ક્યાંય છે નહી. અંતરમાં લાવવી ઈ નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિની વાત છે, કે બહાર જે ઉપયોગ મતિ ને શ્રુતનો જે જાય છે, એને સમેટીને અંતરમાં લાવ. એ જે ઉપયોગ બહાર જાતો, અંતરમાં એને સ્થિર કર ઉપયોગ. એ દૃષ્ટિ તો ચૈતન્ય ઉપર સ્થાપી દે. કે ‘હું ચૈતન્ય અનાદિ અનંત શાશ્વત દ્રવ્ય છું’ એની દૃષ્ટિ ચૈતન્ય ઉપર સ્થાપીને, પછી ઉપયોગ જે બહાર જાય છે, તેનો ઉપયોગને સમેટીને તારા તરફ લાવી દે ને વિકલ્પ છૂટી જાય એવી વિકલ્પની જાળથી છૂટીને ઉપયોગ તારામાં સ્થાપી દે. એ ઉપયોગની સ્વાનુભૂતિ વખતની વાત છે. ઉપયોગ બહાર જાય છે એને અંતરમાં લાવ. ૧૨.

* પ્રશ્ન : એટલે બધાય જે મહેનત કરતા’તા, એણે બધાયને લાગુ પડે છે?

● ઉત્તર : બધાયને લાગુ પડે છે. સમ્યક્દર્શનની સન્મુખ. અંદર સન્મુખતાની વાત છે. અંતરમાં નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિ થાય એ વખતે મતિ-શ્રુતનો ઉપયોગ પોતામાં આવી જાય છે. માટે એનો ઉપાય બતાવ્યો છે કે જે પરપ્રસિદ્ધિના કારણો મતિ-શ્રુત છે એને પોતા તરફ વાળી લે ને આત્મ પ્રસિદ્ધિ એટલે પોતામાં સ્થિર કર એટલે વિકલ્પ છૂટીને એ સ્વાનુભૂતિ પ્રગટ થાશે એમ કહે છે. પહેલાં એની પ્રતીતિ યથાર્થ કરીને મતિ-શ્રુતનો ઉપયોગ પણ તું તારા તરફ વાળી લે એમ એનો ઉપાય બતાવ્યો છે. સમ્યક્દર્શન-સ્વાનુભૂતિ પહેલાંનો ઉપાય બતાવ્યો છે. એ પ્રમાણે નિર્ણય કરીને ‘હું જ્ઞાયક છું’ એવી દૃઢ પ્રતીતિ-નિર્ણય કરીને મતિ-શ્રુતનો ઉપયોગ પણ તારા તરફ વાળી લે. બહાર જતાં જે મતિ-શ્રુતના જે પર પ્રતીતિના કારણો જે બીજા તરફ ઉપયોગ જાય છે એને તારા તરફ, તું તારામાં સ્થાપી દે. ૧૩.

* પ્રશ્ન : બહેનશ્રી! એની આને ઉગ્ર રુચિ હોય ત્યારે જ અંદર દૃષ્ટિ ચોંટે છે. ઈ રુચિ કેવી હોય?

● ઉત્તર : રુચિ કોઈ પર પદાર્થને વિભાવો તરફથી એકદમ એને વિરક્તિ આવીને પોતાના સ્વભાવને ગ્રહણ કરી લે છે. તો એની તીવ્ર રુચિ હોય તો જ ફેર પડે. રુચિ વગર ક્યાંથી થાય? ૧૪.

* પ્રશ્ન : એટલે રુચિની જાત કેવી હોય?

● ઉત્તર : એ જાત જ જુદી હોય. પણ એ તો ભેદજ્ઞાન કરીને જ એ રુચિ પ્રગટ થાય. યથાર્થ રુચિ—એને રુચિ કહો, પ્રતીતિ કહો, યથાર્થ દૃષ્ટિ કહો—એ બધાં સમ્યક્દર્શન. એની પહેલા હોય છે. સમ્યક્દર્શન પહેલાની યથાર્થ રુચિ છે. ભેદજ્ઞાન કરવાની યથાર્થ રુચિ છે. પર વિભાવથી છૂટો પડીને સ્વભાવને ગ્રહણ કરે છે એ યથાર્થ રુચિ છે—એ આત્માનું કરવું છે, આત્માનું કરવું છે. અમુક પ્રકારની રુચિ છે. પણ સ્વભાવને ગ્રહણ કરે છે એ તો યથાર્થ રુચિ છે. એ ઓળખી લે છે ‘આ હું ચૈતન્ય છું ને આ હું નથી’ યથાર્થ ભેદજ્ઞાન કરે છે. ૧૫.

* પ્રશ્ન : પછી તો એની મેળે એને માર્ગ મળતો હશે?

● ઉત્તર : માર્ગ તો પોતે પોતે જ શોધી લે છે. જે ગુરુ દ્વારા એને જે માર્ગ મળ્યો છે ઈ પ્રમાણે પોતે અંતરમાંથી સ્વભાવને ગ્રહણ કરે છે. ભેદજ્ઞાન કરે છે કે આ શુભાશુભભાવો એ પણ મારો સ્વભાવ નથી. શુભ વચ્ચે આવે છે પણ ચૈતન્યનું મૂળ સ્વરૂપ નથી, માટે પોતાનો યથાર્થ સ્વભાવ દેવ-શાસ્ત્રમાં, ગુરુદેવે કીધું, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર જે કહી રહ્યા છે, એ પ્રમાણે પોતે ગ્રહણ કરી અને પોતાનો માર્ગ પોતે જ અંદરથી શોધી લે છે કે આ સ્વભાવ છે, આ વિભાવ છે. એના લક્ષણો ઓળખી લે છે. અનાદિનો અજાણ્યો માર્ગ છે. અનાદિકાળથી બહાર ક્રિયામાં જ ધર્મ માને કે આ શુભભાવ થોડું કર્યું ને ધર્મ માની લીધો, એ તો પુણ્યબંધના કારણો છે. મુક્તિનો માર્ગ તો અંતરમાં રહેલો છે. ૧૬.

* પ્રશ્ન : પોતાનું એમ કે જે ગુરુ પાસેથી ઉપદેશ મળ્યો અને તરત સમ્યક્દર્શન, તરત ચાલિત્ર એ જે બધું જે થતું હશે જે જીવોને, એ જીવોને પહેલાં તો રુચિ પલટી એક શબ્દ સાંભળ્યો અને પહેલાં તો રુચિ પલટી પછી એકદમ એની રુચિ પણ આવી ગઈ ને ઈ તો કેટલું એનું બળ એને આવી જતું હશે?

● ઉત્તર : સ્વભાવ તરફનું બળ. રુચિ એટલે યથાર્થ પ્રતીતિ. એને પહેલાં તો જે ગુરુ કહે છે એ સાંભળે છે, ગુરુએ શું કીધું એનો આશય ગ્રહણ કરે છે. ઊંડેથી આશય ગ્રહણ કરે છે એટલે ઈ જીવને કાંઈ આત્માનું કરવું છે એવી જાતની રુચિ હોય છે, પણ યથાર્થ રુચિ અંદર સ્વભાવ ગ્રહણ થાય, ઈ રુચિ તો પોતે અંદર ઓળખાણ થાય ત્યારે એને થાય છે. પણ ઈ અંતર્મુહૂર્તમાં કરી લે છે. શિવભૂતિ મુનિ અંતર્મુહૂર્તમાં બધું કરી લે છે. ગુરુએ કીધું ‘મા તુષ ને મા રુષ’—તો ભૂલી ગયા, ‘કોઈ રાગ કરવો ને દ્વેષ કરવો એ તારો સ્વભાવ નથી’ એમ ગુરુનો આશય હતો. શબ્દ ભૂલી ગયા, ગુરુએ શું કીધું એ ભૂલી ગયા તો ઓલી બાઈ દાળ ને ફોતરા જુદા પાડતી હતી તો મારા ગુરુએ આ કીધું’તું. જુદું પાડવાનું. આ દાળ ને ફોતરા જુદાં છે એમ આ સ્વભાવ જુદો ને વિભાવ જુદો છે. એમ એણે આશય ગ્રહણ કરી લીધો ને અંતરમાં ભેદજ્ઞાન થઈ ગયું. ભેદજ્ઞાન કરી જ લીધું પુરુષાર્થથી, એ ભેદજ્ઞાનની ઉગ્રતા કરતાં કરતાં અંતરમાં લીનતા વધી. મુનિદશા થઈ. યથાર્થ મુનિદશા થઈ ગઈ. સમ્યક્દર્શન થઈ ગયું. યથાર્થ મુનિદશા થઈ ગઈ. ૧૭.

❁ બહેનશ્રી : અમે અશુભમાં આવવાનું નથી કહેતા. પણ તને તીસરી ભૂમિકામાં જવાનું કહીએ છીએ. અમે ઊંચે ઊંચે જવાનું કહીએ છીએ ત્યાં તું નીચે ક્યાં પડતો જાય છે! એમ આચાર્યદેવ કહે છે. અમારો કહેવાનો એમ આશય છે કે તું તીસરી શુદ્ધ સ્વભાવની ભૂમિકા પ્રગટ કર. શુભ તો વચ્ચે આવે છે, પણ શુભ તારો સ્વભાવ નથી. ઈ બે શુભ ને અશુભ સરખી કોટિના છે. એમ તું સમજ અને

આત્માની તીસરી ભૂમિકા એ અમૃતકુંભ છે. એને ગ્રહણ કર. માટે તને ઊંચે જવાનું કહીએ છીએ, માટે ઉપર ઉપરથી તારી ભાવના આવે તો ઈ છોડી દેવાનું નથી કહેતા પણ ઊંડી ભાવના પ્રગટ કર, તો શુદ્ધ સ્વભાવમાં જઈ શકાય એવી ભાવના પ્રગટ કરજે. એટલે એને છોડીને પછી અશુભમાં જવાનું (નથી કહેતા). ઉપલી—ઉપર ઉપર ભાવના આવે તો ઈ ભાવના આવે તો ઈ ભાવના કાંઈ કામની નથી એમ કરીને છોડવાનું નથી કહેતા, પણ ઉંચું તું પ્રગટ કર. ઊંચી પરિણતિને પ્રગટ કર, એમ કહેવાનો આશય છે. ૧૮.

❁ બહેનશ્રી : ભગવાનના મંદિરે દર્શન કરતો, ભગવાનના મંદિરે ટહેલ મારતો—એટલે ટહેલ મારતો, જે ભગવાનના દ્વાર ન ખૂલે તો એ થાકી પાછો નથી આવતો. ભગવાનના દ્વાર ખૂલી જશે તું ટહેલ મારતો છોડતો નહીં. એટલે ચૈતન્ય મંદિરે તું ટહેલ મારતો, ‘હું ચૈતન્ય છું’ એમ ઉપર ઉપરથી તને સમજાય તો એ છોડતો નહીં. એ છોડવા માટે નથી ન ઓળખાય તો, ન ઓળખાય ત્યાં સુધી ટહેલ માર્યા જ કરજે તો એમાં લક્ષ રાખજે કે હજી મારે ઘણું આઘું જવાનું છે. તો તારો પુરુષાર્થ ઉપડતા ચૈતન્યમંદિર ખૂલવાનો તને અવકાશ છે. તું દૂર જઈશ તો ત્યાં તો ઉલટો આઘો જઈશ. ભગવાનના મંદિરથી તું દૂર જઈશ તો એટલો ઉલટો આઘો જઈશ. દૃષ્ટિ બરાબર રાખજે કે હજી મારે અંદર જવાનું છે. ઉપલી ઉપર ઉપરની ભાવના ઈ એને તો પ્રગટ નથી થાતી પણ અંદરની ભાવના પ્રગટ કરવા માટે તું સમજજે કે આ ઉપરનું છે. હજી અંદરનું કરવાનું મારું બાકી છે, એમ જ્ઞાન યથાર્થ કરજે તો આગળ જઈ શકાશે. એમ ‘જ્ઞાયક છું’, જ્ઞાયક છું’, એમ ઉપર ઉપરથી થાય. તો પણ અંતરમાં જાવું છે, એ ભાવના છોડીશ નહીં. તો ઈ છોડવાનું નથી કહેતા. અંદરની ભાવના એવી આવે કે ભેદજ્ઞાન થઈ જાય, અંતરને ભેદી નાખે, ચૈતન્ય મંદિરના બારણા ખોલીને ચૈતન્ય ભગવાન પ્રગટ થાય. ઈ ભાવના જુદી, પણ તું ભાવના દેઢ કરજે તો કોઈવાર પુરુષાર્થની ઉગ્રતા થશે તો અંદર જવાય, પણ

એટલે ઈ દ્વાર છોડીને અશુભમાં જવાનું નથી કહેતા. શુભમાં ઊભો છે, પણ દૈષ્ટિ શુદ્ધ પર રાખજે. ૧૯

● ભક્તિ : પાય લાગે અખંડ વિભૂતિ અંતરે

વ્યાપાર તારો બહાર હો ભલે, સમકિત દૈષ્ટિ જાણવા....

* પ્રશ્ન : અગર પુરુષાર્થકી કમજોરીસે છૂટ ભી જાય, તો અભી ઘસસે (અર્ધ પુદ્ગલ પરવર્તન) જ્યાદા નહીં હોતા?

● ઉત્તર : ઈસસે જ્યાદા નહીં હોતા. અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન. સ્વરૂપ તરફ વો પરિણતિ ગઈ, ઈ પીછે ઈસકા સંસારકા અંત આ જાતા હૈ. તો છૂટ જાતા હૈ. તો છૂટ જાતા હૈ તો અર્ધ પુદ્ગલસે જ્યાદા નહીં રહેતા હૈ. ઈસમેં વસ્તુકી સ્થિતિ નિયમ હી ઐસા હૈ કિ જબ સ્વભાવ પ્રાપ્ત ક્રિયા, પણ ઈ સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરનેકે પીછે ઈસ સંસારમેં ટીક નહીં સકતા. જબ સ્વભાવ તરફ પરિણતિ ગઈ તો અર્ધ પુદ્ગલસે જ્યાદા રહ નહીં સકતા. ૨૦.

જી બહેનશ્રી : ચૈતન્ય પોતે ચૈતન્યનો વેદન ઉપયોગ બહાર છે. એની સ્વાનુભૂતિ અત્યારે નથી પણ એનું ચૈતન્યનું જે અસ્તિત્વ છે, અસ્તિત્વ તો એના હાથમાં છે. એ ગ્રહણ સવિકલ્પદશામાં, પણ એનું અસ્તિત્વ તો એના પોતાના હાથમાં છે ને ઉપયોગ પોતે પોતા તરફ આવે તો ઈ તરત એનું વેદન થઈ શકે એમ છે અને ઈ એને યાદ એટલે યાદ માત્ર નથી. ઈ પરોક્ષ અને આ પરોક્ષમાં ફેર છે. ૨૧.

* પ્રશ્ન : નજર મંડાયેલી છે, એટલે શું?

● ઉત્તર : એની નજર સ્થપાયેલી છે. ચૈતન્ય ઉપર નજર સ્થપાયેલી છે. આ તો સમીપપણે છે. ઓલું ગુરુદેવનું એ—દૂરપણે છે. આ તો સમીપ—ચૈતન્ય પોતાને સમીપ જ છે અને એ તો ઉપયોગ પોતાનો ફેરે તો એ સ્વાનુભૂતિનું વેદન તરત એના હાથમાં છે, દોરી એના હાથમાં છે. ૨૨.

* પ્રશ્ન : ઉપયોગ લડાઈમાં હોય તો પણ...?

● ઉત્તર : ઉપયોગ તે વખતે લડાઈમાં પણ હોય, ઉપયોગની દોરી પોતાના હાથમાં છે. ઉપયોગ એ બાજુ છે પણ ઉપયોગ પલટાવી શકે એમ છે. પછી પરિણતિ ફેરવે તો પોતે પોતામાં લીન થઈ શકે એમ છે. દોરી એના હાથમાં છે. અસ્તિત્વ પોતાનું ગ્રહણ-ભેદજ્ઞાનની ધારા ચાલુ છે. ૨૩.

* પ્રશ્ન : સ્વાનુભવકો અપને પ્રત્યક્ષ બોલા, પરોક્ષ કૈસે?

● ઉત્તર : પરોક્ષ ભી કહનેમેં આતા હૈ, કેવલજ્ઞાનકી અપેક્ષાએ પરોક્ષ હૈ. ઈસલિયે પરોક્ષ કહનેમેં આતા હૈ, પણ સ્વાનુભૂતિ હૈ, વો પ્રત્યક્ષ હૈ. અપને વેદન હુઆ વો પ્રત્યક્ષ હૈ. અપેક્ષાસે પ્રત્યક્ષ કહનેમેં આતા હૈ. ઉસકો પરોક્ષ ભી કહનેમેં આતા હૈ. મતિ-શ્રુતકો મનકા અવલંબન રહતા હૈ, ઈસલિયે પરોક્ષ કહનેમેં આતા હૈ. પણ પરોક્ષ ઐસા નહીં હૈ કિ કુછ જાનનેમેં નહીં આતા. વો વેદન તો પ્રત્યક્ષ હૈ. ૨૪.

* પ્રશ્ન : કોઈ ઐસા દષ્ટાંત હૈ?

● ઉત્તર : વેદન તો સ્વાનુભૂતિકી-મીસરી ખાતે હૈ તો ઉસકા સ્વાદ જો ઉસમેં આતા હૈ તો તો સ્વાદ કાંઈ ઐસે નહીં કે પરોક્ષ હૈ. કોઈ જણ અનુમાન નહીં કરતા હૈ, જો મીસરીકા સ્વાદ હૈ વો સ્વાદ તો પ્રત્યક્ષ હૈ યે અંધેકો મીસરી એટલે કૈસા હૈ, કૈસા આકાર હૈ, કૈસા હૈ વર્ણ હૈ—યે નહીં સ્પષ્ટ, પણ સ્વાદ હોતા હૈ વો સ્વાદ તો એકદમ પ્રત્યક્ષ હોતા હૈ. આંધળેકો મીસરી એટલે સ્વાદ તો પ્રત્યક્ષ હોતા હૈ. ઐસે સ્વાનુભૂતિમેં ઐસા અસંખ્યાત પ્રદેશ—ઈસે ગણતરીમેં—ગિનતીમેં નહીં આતા. પણ ઈસકા જો વેદન હોતા હૈ, વો તો પ્રત્યક્ષ હોતા હૈ. જૈસે અંધેકો મીસરી. તો સ્વાદ જો સાકરકા મીઠાપના વો તો ઉસકો પ્રત્યક્ષ હોતા હૈ. ઐસે સ્વાનુભૂતિકે કાલમેં આનંદ ઔર વેદન—અનંત ગુણ-પર્યાયકા વેદન હૈ, વો વેદન પ્રત્યક્ષ હોતા હૈ. ૨૫.

* પ્રશ્ન : ઉગ્ર સ્વરૂપનો ઉગ્ર આશ્રય કરવાથી પ્રત્યક્ષ થાય છે?

● ઉત્તર : સ્વરૂપનો ઉગ્ર આશ્રય અને અપ્રતિહત ધારા-ધારા અપ્રતિહત રહતી છે. ઉગ્ર આશ્રય ભી કરતે હેં, ધારા અપ્રતિહતપણે, પીછે એસી દઢ હો જાતી છે, પીછે અલગતા નહીં હોતી. ઉગ્ર આલંબન તો ખરું, પણ પલટે નહીં એસા આલંબન. એકસરખા આલંબન રહેતા છે. ૨૬.

* પ્રશ્ન : ઉપશમ, ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દર્શન જો હોતા હૈં વો પુરુષાર્થકી કમજોરીસે અગર છૂટ જાય તો ઉસકા સંસ્કાર ભી અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન હી જયાદાસે જયાદા રહતા હૈં યા ફિર અનંત સંસારકા બંધ?

● ઉત્તર : અર્ધ પુદ્ગલ રહતા છે. (શ્રોતા : લક્ષ છૂટનેકે બાદ) હાં. (શ્રોતા : છૂટ જાય તબ ભી) હા. તો ભી અર્ધપુદ્ગલ હી રહતા છે. શાસ્ત્રમેં અર્ધ પુદ્ગલ હી આતા છે. ૨૭.

* પ્રશ્ન : ક્ષાયિક સમકિત અને શુદ્ધ સમકિતમાં શું ફરક? બંને સરખા જ ને? છે ખરો તફાવત? પણ એ બંને અપ્રતિહત?

● ઉત્તર : શુદ્ધ સમકિત એવો ભેદ નથી. ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અને ક્ષાયિક એમ ભેદ છે. ૨૮.

* પ્રશ્ન : આપણે શુદ્ધને ક્ષાયિક માનીએ-એવું કાંઈક. એ શબ્દ જ નથી?

● ઉત્તર : શુદ્ધ એટલે મલિનતા વગરનું. નિર્મળ સમકિત એમ. જેમાં કોઈ મલિનતા નથી. ઈ સમકિતમાં ભેદ નથી. શુદ્ધ સમકિત એટલે જેમાં મલિનતા નથી કોઈ એમાં યળ, મલિન, અગાઢતા ને એવા જે દોષો આવે એ દોષો વગરનું સમકિત છે. ૨૯.

* પ્રશ્ન : એ નવમેં ગુણસ્થાને હોય છે?

● ઉત્તર : નહીં, નવમેં ગુણસ્થાન નથી હોતું. યળ, મલિન, અગાઢતા વગરની-મલિનતા નથી (એવું) નિર્મળ સમકિત થાય છે. ક્ષયોપશમ હોય તોય નિર્મળતા હોય. ક્ષાયિકમાં વિશેષ નિર્મળતા.

ક્ષાયિકમાં ચલ, મલિન અને અગાઢતા—એ છૂટીને અવગાઢતા થાય છે. ૩૦.

* પ્રશ્ન : નિર્મળતાનું પ્રમાણ વધતું-ઘટતું હોય, પણ નિર્મળતા જે હોય એ કેવળી ભગવાનને નિર્મળતા હોય એ જ વીતરાગતા સમ્યગ્દષ્ટિને પણ એટલી જ નિર્મળતા હશે ને?

● ઉત્તર : નિર્મળતા એવી. દૃષ્ટિનો વિષય બેયનો એકસરખો જ છે. જે દૃષ્ટિએ દ્રવ્યને ગ્રહણ કર્યું, યથાર્થ એવી જ રીતે કેવળજ્ઞાની વીતરાગે એવો જ આત્માને ગ્રહણ કર્યો છે. પણ નિર્મળતામાં એ તો ક્ષાયિક છે એટલે અવગાઢ અને ચારિત્ર થાય એટલે પરમ અવગાઢ કહેવાય. ઈ પરમ અવગાઢ અહીં લાગુ ન પડે. એટલે ઈ અપેક્ષાએ. એને નિર્મળતામાં એમ કહેવાય. અવગાઢ, પરમ અવગાઢ હોય. ૩૧

* પ્રશ્ન : ઈ બે સમકિતમાં શું ફરક?

● ઉત્તર : ઉપશમ સમકિતની સ્થિતિ તો અંતર્મુહૂર્તની છે એ તો પ્રગટ થાય ત્યારે ઉપશમ. પહેલાં અનાદિનો થાય ત્યારે ઉપશમ થાય છે. એકદમ ઉપશમ તો અંતઃમુહૂર્ત ને પછી એ બદલાઈ જાય એટલે ક્ષયોપશમ થઈ જાય છે ઉપશમમાંથી. એની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે એમાં એની પ્રકૃતિને હિસાબે લઈએ તો એમાં કર્મ બધા ઉપશમ થઈ જાય. જે દર્શનમોહને લગતા બધા કર્મ હોય એ બધા ઉપશમ થઈ જાય છે અને અંદરથી સમ્યક્દર્શન—ચૈતન્યની દશા પ્રગટ થાય છે. નિર્વિકલ્પદશા. ઉપશમ સમકિતમાં પછી ક્ષયોપશમ થાય. ક્ષયોપશમમાં તો નિર્વિકલ્પ ને સવિકલ્પ બધું હોય છે. ક્ષયોપશમ એટલે કોઈનો ઉદય ને કોઈનો ક્ષય ને કોઈનો ઉપશમ—એવી રીતે હોય છે પ્રકૃતિ તરફથી. બાકી ક્ષયોપશમ તો પછી એ ચાલુ રહે છે. ઉપશમમાંથી ક્ષયોપશમ થઈ જાય છે. ૩૨.

* પ્રશ્ન : બેય સમકિતમાં કાંઈ ફેર ખરો?

● ઉત્તર : સમકિત હિસાબે, પ્રતીતિ હિસાબે કાંઈ ફેર નથી. સમકિતમાં ફેર નથી. ફરક એની ઉદય-કર્મના ઉદયની-ઓલું ઠરી

જાય છે કર્મ. (ઉપશમ) આને (ક્ષયોપશમ) કાંઈક ઉપશમ, કાંઈક ઉદય અને કાંઈક ક્ષય એવી જાતનું હોય છે. ૩૩.

* પ્રશ્ન : ઉપશમ થયું હોય એમાં પરિણતિ ચાલુ થાય?

● ઉત્તર : પરિણતિ. પણ એને અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિ છે, એને અનાદિનું પહેલું ઉપશમ સમ્યક્દર્શન. એને અંતર્મુહૂર્ત પછી ક્ષયોપશમ જ થઈ જાય. નિર્વિકલ્પદશા થાય પછી અંતર્મુહૂર્ત, પછી ક્ષયોપશમ જ થઈ જાય છે. એની ચાલુ પરિણતિ જે સવિકલ્પદશામાં ને પછી ચાલુ પરિણતિ, ઉપશમમાં ન રહે. એની સ્થિતિ જ અંતર્મુહૂર્તની છે. ઉપશમ સમકિતની ચાલુ પરિણતિ ક્ષયોપશમ હોય જ, પછી વધી ને જ્યારે નિર્વિકલ્પ થાય ત્યારે ક્ષયોપશમ, ઉપશમ પણ હોય ને બહાર આવે તો ક્ષયોપશમ. અંદર રહે તો ઉપશમ ક્ષયોપશમ. ૩૪.

* પ્રશ્ન : નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ થયો પછી સવિકલ્પમાં ચાલુ રહે તો ઈ ક્ષયોપશમ?

● ઉત્તર : ક્ષયોપશમ હોય છે. ૩૫.

પ્રશ્ન : જો પડી જાય તો એમ કહેવાય કે ઉપશમ થઈ ગયો?

● ઉત્તર : હા. ઉપશમ આવી ગયો ને પડી ગયો. ૩૬.

પ્રશ્ન : ઉપશમમાં પરિણતિ ન પડે?

● ઉત્તર : પરિણતિ ચાલુ જ રહે છે ઉપશમમાં પણ અને ક્ષયોપશમમાં પણ. અંતર્મુહૂર્તમાં ક્ષયોપશમ થઈ જાય છે. કાંઈક સમકિત મોહનીયનો ઉદય રહે છે. ક્ષયોપશમમાં કાંઈક ક્ષય થયો ને કાંઈક ઉપશમ હોય ને કાંઈક ઉદય હોય છે. એવું હોય છે ક્ષાયિક થાય એમાં બધી પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય છે. ઉપશમમાં બધી પ્રકૃતિ ઠરી જાય છે. કોઈ ઉદય નથી. ઠરી જાય છે. સત્તામાં હોય છે, અને ક્ષયોપશમમાં કોઈ સમકિતી મુનિ થાય એને એનો ઉદય હોય છે, અબુદ્ધિપૂર્વકનો ઉદય રહે છે. ૩૭.

* પ્રશ્ન : કોઈને પાંચ મિનિટ સમક્કિત રહે ને વમી ગયું હોય તો એ ઉપશમ ના હોય ને? ક્ષયોપશમ થઈને પછી જ? કારણ કે પચ્છિણિતિ ચાલુ થઈ હોય ને એટલે?

● ઉત્તર : અંતર્મુહૂર્ત પછી જે થાય ને—ઉપશમમાંથી ક્ષયોપશમ થાય જ એવું કાંઈ નહીં. ઉપશમમાંથી કોક પડી જાય છે. ઉપશમમાંથી ક્ષયોપશમ—ઘણાનો. ક્ષયોપશમ થઈ જાય, કોકને ઉપશમ આવી ગયું હોય છે, એમ કહેવાય છે ને કે ઉપશમમાંથી પલટી જાય. ૩૮.

* પ્રશ્ન : કોક ઉપશમમાંથી પડી ગયું હોય, અને કોક બહુ અલ્પકાળ ક્ષયોપશમ થઈને પછી પડી જાય, તો અલ્પકાળ ક્ષયોપશમ રહ્યું હોય, એને વધારે ફાયદો ખરો?

● ઉત્તર : પડી ગયું એમાં ફાયદો, વગર ફાયદો એવું કાંઈ નહીં. એને જરીક વધારે એટલે વધારે ફાયદો એમ જ. જરીક વધારે રહ્યો હોય, એટલે એને થોડીક દશા વધારે રહી. એટલું જ—એટલું તો ઈ વખતે એને વેદન—ચૈતન્ય તરફનું વેદન રહ્યું. એમ ફાયદો. ચૈતન્ય તરફનું વેદન રહ્યું એટલો ફાયદો. ઈ વખતે ફાયદો. પછી રહ્યું એટલે ઈ પછી જલદી વધે ને જલદી થાય એવો કાંઈ એમાં અર્થ લાગુ નથી પડતો. એને એટલી વાર રહ્યું, એ પછી જલદી એને પુરુષાર્થ કર્યો, અને ન ઉપડ્યું એવો કાંઈ એની હારે અર્થ નથી. ઈ તો ઈ વખત પૂરતું જ એને. પણ એટલું વેદન રહ્યું એટલું ઈ બાકી વધારે લાભ ઓછો લાભ એવું કાંઈ નથી. ઉપશમથી પડી જાય ને પછી થોડાક ટાઈમમાં પાછો ક્ષયોપશમ થાય એને. ૩૯.

* પ્રશ્ન : ક્ષયોપશમથી પડ્યો હોય માટે જલદી પ્રાપ્ત કરી શકે, ઉપશમવાળાને વાર લાગે એવું કાંઈ?

● ઉત્તર : એવો કાંઈ સિદ્ધાંત નથી. ઉપશમવાળાને પ્રાપ્ત કરતાં વાર લાગે ને ક્ષયોપશમવાળાને જલદી થાય એવો કાંઈ અર્થ નથી. એવો કાંઈ નિયમ નથી. જેટલી વાર ચૈતન્યની ધારા રહે

એટલી વાર આત્માની—આત્મા તરફનું વેદન રહ્યું ઈ એને એટલો લાભ. ઈ વખતે આત્માનું તરફનું સુખનું એને વેદન રહ્યું, ઈ એને લાભ-આત્માની શાંતિ વેદાઈ. ૪૦.

* પ્રશ્ન : ક્ષાયિક અને ઉપશમમાં એ બેયમાં તફાવત?

● ઉત્તર : ઉપશમ સમ્યક્દર્શન તો અંતર્મુહૂર્ત હોય છે. એનો કાળ ઝાઝો નથી. બહાર ઉપયોગ આવે તો એને ક્ષયોપશમ કહીએ છીએ. નિર્વિકલ્પદશામાં ઉપશમ સમ્યક્દર્શન થાય છે, પહેલું થાય ત્યારે એને ઉપશમ કહેવાય છે. પણ એ ઉપશમ ઘણીવાર આવે છે. પણ ઉપશમ બહાર આવે તેને ક્ષયોપશમ કહીએ. ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિક ઈ સવિકલ્પદશામાં—ઈ બે જાતના હોય છે. ક્ષયોપશમમાં નિર્વિકલ્પ પણ હોય, સવિકલ્પ પણ હોય, ક્ષાયિકમાં સવિકલ્પ-નિર્વિકલ્પ બેય હોય. ઉપશમની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત હોય. ક્ષયોપશમ ને ક્ષાયિક લાંબો ચાલે છે. (શ્રોતા : લાંબો કાળ સુધી) ક્ષયોપશમનો ઘણો કાળ છે, ક્ષાયિક કરતાં. ૪૧.

* પ્રશ્ન : પણ ઉપશમ સમ્યક્દર્શનમાં સમજો ભવ પૂરો થઈ જાય, પછી કંઈ બીજા ભવમાં, બીજી ગતિમાં ઈ ચાલું જ રહે એવો કોઈ નિયમ ખરો?

● ઉત્તર : ઉપશમ ચાલુ ન રહે પણ ક્ષયોપશમ કે ક્ષાયિક ચાલુ રહે બીજી ગતિમાં. ઉપશમની સ્થિતિ જ અંતર્મુહૂર્તની છે. ૪૨.

* પ્રશ્ન : વેદક સમ્યક્ત્વ હોય, ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોય એ ક્યા પ્રકારે?

● ઉત્તર : વેદક સમ્યક્ત્વ ને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ એ સમ્યક્ત્વ જુદા જ છે. ઈ સમ્યક્ત્વ પહેલા વેદક થાય ને પછી ઉપશમ થાય એમ નથી. ૪૩.

* પ્રશ્ન : એક જ સમયે ઉત્પન્ન થવાવાળો પ્રકાર છે એની અંદર ભેદ કલ્પના કઈ રીતે?

● ઉત્તર : વેદક એટલે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ—ઉપશમ

સમ્યક્દર્શન થયું પછી એમાં પલટી જે ક્ષયોપશમ થાય એ સમ્યક્ત્વ છે બીજું નથી કાંઈ. એ તો પહેલાં એકદમ ઠરી ગયું ઉપશમરૂપે, પછી એમાંથી ક્ષયોપશમ થઈ ગયું. એ તો કર્મની અપેક્ષા લાગુ પડે. કર્મ પહેલાં ઠરી ગયા'તા. અને પછી એમાં થોડું ઠર્યા, થોડા સહેજ ઉદય છે, એમાં પરિણતિમાં સમ્યક્દર્શનની નિર્મળતા ને વેદન તો એક જ જાતનું. એને વેદનમાં ફેર નથી. ૪૪.

* પ્રશ્ન : ક્ષયોપશમની અંદર મધ્યકાળમાં મિશ્ર ભાવ આવી જતો હશે ખરો? ઉપશમ થાય ઉપશમ કરે જે કાળ-એ સમય ઈ સમય પહેલાની જેમ કાળ હોય અથવા મિશ્ર ભાવ આવે?

● ઉત્તર : ઉપશમ સમ્યક્દર્શનમાં વચ્ચે સાસાદન સમ્યક્ત્વ ને ઈ મિશ્ર સમ્યક્ત્વ. ઈ બધા અંતર્મુહૂર્તના પરિણામ છે. ઈ વાસ્તવિક સમ્યક્દર્શન નથી. ઈ તો સાસાદન સમ્યક્ત્વ એમ કહેવાય છે એ તો અને મિશ્ર મોહનીય, મિશ્ર સમ્યક્ત્વ. ઈ વચ્ચે એવા પરિણામો આવે. ૪૫.

* પ્રશ્ન : બીજજ્ઞાન એટલે શું ?

● ઉત્તર : કેવલ બીજજ્ઞાન એટલે સમ્યક્દર્શન ને બીજ જ્ઞાન કહેવાય. એ બીજ જ્ઞાન પ્રગટે છે એટલે કેવળજ્ઞાન છે એ આવે છે. બીજજ્ઞાન પ્રગટે તો સાચો માર્ગ મળે. ૪૬.

* પ્રશ્ન : શરૂઆતનું સમ્યક્દર્શન હોય અને પચાસ વર્ષ પછીનું સમ્યક્દર્શન હોય એમાં પણ ફરક તો પડતો હશે ને ?

● ઉત્તર : દશાની ગાઢપ થાય એટલે ફરક પડે. ૪૭.

* પ્રશ્ન : ઈ ગાઢપ થાય એટલે સવિકલ્પદશામાં શું ફેર પડે ?

● ઉત્તર : ઉત્તરોત્તર એની ગાઢપતા થાતી જાય. જે એના સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર છે, એ સ્વરૂપાયરણ ચારિત્રની પણ વૃદ્ધિ થાતી જાય છે. અને એની તારતમ્યતા વધતી જાય છે સ્વરૂપાયરણ ચારિત્રની. ૪૮.

* પ્રશ્ન : નિર્વિકલ્પદશા પણ ઓછા ઓછા અંતરે આવતી જાય ને ?

● ઉત્તર :સ્વરૂપાયરણ ચારિત્ર વધે એટલે બધુંય વિશેષ થાય. યોગ્યતા થાતી જાય છે પણ ઈ પંચમ ગુણસ્થાનને યોગ્ય જે હોય ઈ નથી હોતું. ચોથા ગુણસ્થાનને યોગ્ય હોય ઈ પ્રમાણે એ હોય છે. ૪૯

* પ્રશ્ન : વિકલ્પદશામાં જેટલો સમય પહેલા ટકતા હોય એના કરતાં વધુ ટકતા હોય એવું કાંઈ બનતું હશે ?

● ઉત્તર : ઈ એની દશા અમુક પ્રકારની વધતી જાય ઈ પ્રમાણે થાતું જાય. પ્રયોગ વધે, કાળ ટૂંકો થાય, ભાવની વિશેષતા થાય. એકલા કાળ ઉપર નથી. ૫૦.

* પ્રશ્ન : ભાવની વિશેષતા એટલે શું ?

● ઉત્તર : ઈ કાંઈ કહેવાની વાત છે! ઈ તો સ્વાનુભૂતિની વાત છે. ભાવ એટલે અંદરની વિશેષતા. ઝાઝી વાર ટકે. જલદી આવે ભાવની વિશેષતા થાય અને એકાગ્રતા અને લીનતાની વિશેષતા વાણીમાં શું કહી શકાય? ૫૧.

❁ બહેનશ્રી : પોતે સ્વરૂપને ગ્રહણ કર્યું છે. આ વિભાવ અનાદિનો છે. અનાદિનો છે એનાથી છૂટ્ટો સ્વભાવ જાણી લ્યે છે. આ વિભાવ છે, તે આકુળતારૂપ છે. મારો સ્વભાવ છે તે સમાધિરૂપ છે ને શાંતિરૂપ છે. જુદું પડે છે એવી કોઈ જાતની એની દુર્ગંધા નહીં. ૫૨.

❁ બહેનશ્રી : સ્વરૂપને જાણી લ્યે છે. વધતું જાય છે. માર્ગમાં ઉત્સાહ છે. માર્ગનું એને નિરુત્સાહીપણું નથી. દરેક પ્રસંગમાં એકલો ઊભો રહે છે. એમાં એને કોઈના સાથની પણ જરૂર નથી પડતી. એકલો ઊભો રહે છે. ૫૩.

● ભક્તિ :જબ જાગને જાણે અરે! વૈરાગ્યને જાણે નહીં,

વૈરાગ્ય ભાવ જ છલછલે, સમકિત દૃષ્ટિ જાણવા.

❁ બહેનશ્રી : આત્માને વધારનારો અને વિભાવને ગોપાવનારો એ એનો ઉપગૂહન ગુણ છે. ક્યાંય એનો ઉપયોગ જ

નથી જાતો. પોતા તરફ જ ઉપયોગ રહે છે. ઉપયોગ જાય તો ઈ એને ગૌણ કરે છે. મુખ્ય નથી કરતો. એટલે આત્મા તરફની દૃષ્ટિ ને આત્માની સાધનાને વધારવી, ઈ તરફની એને પરિણતિની મુખ્યતા છે. એટલે ઉપબૃહણ ગુણ છે ને ઉપગૂહન—બેય એને સાથે જ છે. એ રીતે એને કર્મની નિર્જરા થાતી જાય છે. જે નિર્બળતાથી દોષ લાગતો તો એ નિર્બળતા નથી અને પુરુષાર્થની ધારા ચાલ્યા કરે છે. અલ્પ નિર્બળતા છે એને જાણી લે છે. ચારિત્રની અપેક્ષાએ છે. એને મુખ્ય એને પુરુષાર્થ તરફથી વાત કરવી છે. નિર્બળતાથી નથી. અંતરાયનો જે દોષ લાગતો તો એ નથી લાગતો એટલે કે પુરુષાર્થની ધારા એમ ને એમ ચાલુ રાખે છે ને કર્મની નિર્જરા થાય છે. એવી રીતે પોતાની શક્તિની સાધનાને વધારતો જાય છે. ગુણોની નિર્મળતા વધારતો જાય છે. ‘સર્વ ગુણાંશ તે સમ્યક્ત્વ’ બધા ગુણોના અંશ નિર્મળ થતા જાય છે. સમ્યક્ આગળ આગળ વધતું જાય છે. આત્મશક્તિઓ વધારતો જાય છે. પુરુષાર્થને વધારનારો ઉપબૃહણ છે. અને વિભાવને ગોપાવનારો એ ઉપગૂહન છે. બેય એકસાથે રહેલ છે. એકબાજુ અસ્તિ, બીજીબાજુ નાસ્તિ છે. માર્ગમાં એમ કહેવાય કે કોઈ ભૂલ કોઈ સાધકને કંઈ આત્માની સાધના કરતાં જે અસ્થિરતાનો દોષ લાગતો હોય એવા દોષને સમ્યક્દૃષ્ટિ કોઈ દોષને બહાર પાડતા નથી, કારણ જૈન શાસનમાં એની નિંદા થાય ને શાસનની નિંદા ન થાય માટે એને ગોપવે છે. એ વ્યવહાર અનુસાર છે. બાકી પોતાની શક્તિને વધારવી ને વિભાવને ગૌણ કરવો એ ઉપબૃહણનું ગ્રહણ છે. પેલો દૃષ્ટાંત આપેલો—ઓલો બ્રહ્મચારી ખોટો બ્રહ્મચારીનો વેશ લઈ અને ભગવાનના પ્રતિમા આગળ દર્શન કરવા જાય ને એને રતન ચોરી ગયો છે. એ રતન ચોરી ગયો તો આ બ્રહ્મચારી રતન ચોરી ગયો એમ વાત બહાર નથી પાડતા. એણે બ્રહ્મચારીનો વેશ લીધો છે પણ બ્રહ્મચારી ચોરી ગયો એમ બહાર આવે એ તો જૈનધર્મના બ્રહ્મચારીઓ આવા હશે બધાય? આ બધા

આવા હશે? એવી લોકોમાં ટીકા થાય એટલે એને ગોપવે છે. આ પ્રસંગ એનો ઉપગૂહન ગુણ છે. જૈન શાસનની નિંદા થાય એવા કાર્યોમાં જોડાતો નથી, ને કોઈ અસ્થિરતાનો દોષ કોઈના બહાર દેખાય તો એને જૈન શાસનમાં નિંદા થાય, તો એને બહાર પાડતા નથી. એ શાસનની નિંદા થાય. એકનું દેખીને બધાય આવા હશે એમ નિંદા થાય માટે બહાર પાડતા નથી. એવો ઉપગૂહનનો ગુણ છે. કે આવું જૈન શાસન. આવો સરસ મુક્તિનો માર્ગ. એમાં એ બહાર પાડે તો લોકોની નિંદાનું કારણ થાય. કોઈને શ્રદ્ધા ઊડી જાય માટે એ બહાર નથી પાડતા. ઉપગૂહન ગુણ આવો છે. ૫૪.

❀ બહેનશ્રી : અમૂઢદૃષ્ટિ—સમ્યક્દૃષ્ટિમાં આ બધું આમાં નિશ્ચયથી લીધું છે. નિશ્ચયની સાથે આવો વ્યવહાર પણ સમ્યક્દૃષ્ટિને હોય છે. ગુણદૃષ્ટિમાં અંદર પોતે ભેદજ્ઞાનની ધારામાં મૂંઝાતો નથી કે આ જ્ઞાયક છે કે આ વિભાવ છે, આ સ્વભાવ છે. પહેલાં બહારનું કીધું કે કોઈ બીજા પ્રસંગ, બીજા માર્ગ દેખીને મૂંઝાતો નથી. કોઈ અનેક ઠેકાણે મુક્તિનો માર્ગ માની રહ્યા છે. કોઈ ક્યાં, કોક ક્રિયાઓમાં માર્ગ માની રહ્યા છે. ઉપવાસ ને આ ને તે ને, કોઈ શુદ્ધિ-અશુદ્ધિને માર્ગ માની રહ્યા છે. કોઈ પૂજા-ભક્તિમાં, કોઈ શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાયમાં, અનેક રીતે મુક્તિનો માર્ગ માને એમાં એ મૂંઝાતો નથી. કોઈ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનું સ્વરૂપ જુદી રીતે માને તો એમાં, કોઈમાં મૂંઝાતો નથી. એ બહારના કોઈ પ્રકારો એમાં મુક્તિનો માર્ગ ક્યાં રહેલો છે? અંતરમાં, એની સાથે આ બધું હોય છે. સ્વાધ્યાય હોય, ભક્તિ, પૂજા, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની મહિમા, એ બધું હોય એમ સમજે છે. પણ અંદરમાં મૂંઝાતો નથી. કે આ જ્ઞાયક છે કે આ વિભાવ છે? કે આ વિભાવ કે આ સ્વભાવ? ઈ એના ભેદ પાડવા મૂંઝાતો નથી. પોતે જ્ઞાયકની પરિણતિ જે પ્રગટ થઈ એ જ્ઞાયકનું અસ્તિત્વ, એને પોતે—જ્ઞાયકની પરિણતિમાં—દૃઢ રહે છે. ‘હું જ્ઞાયક તે જ્ઞાયક. હું જ્ઞાયક જ છું’. ઈ જ્ઞાયકની સાધકદશામાં મૂંઝાતો નથી. જ્ઞાયકને

ઓળખવામાં મુંઝાતો નથી. વિભાવને જુદું પાડવામાં મુંઝાતો નથી. એ અમૂઢદૃષ્ટિ છે. ઊંચામાં ઊંચા શુભભાવો આવે. પંચ પરમેષ્ઠીના, અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્યો-ઉપાધ્યાય-સાધુના-ભક્તિના અનેક જાતના વિકલ્પો ઊંચા ઊંચા આવે. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના ‘જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર, આત્મામાં જ્ઞાન ગુણ, દર્શન ગુણ, ચારિત્ર-ગુણ અનેક જાતના ગુણોના વિકલ્પ આવે—ઈ બધામાં આ ‘મારો જ્ઞાયક’ ક્યાં અને વિકલ્પ ક્યાં એમ મુંઝાતો નથી. અને પ્રજ્ઞાછીણીથી બરાબર જુદી પાડે છે. પ્રગટ થઈ છે—પ્રજ્ઞાછીણી એને પ્રગટ થઈ છે. આ વિકલ્પ શુભભાવના છે. પણ એ વિકલ્પની સાથે ગુણનું જ્ઞાન કરે કે પંચ પરમેષ્ઠીનો એમ વિચારો એને હોય જ આ રાગ દૃષ્ટિએ વિચાર. પંચ પરમેષ્ઠીનું એને આલંબન હોય, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનું એના લક્ષમાં આવતું હોય પણ એ મુંઝાતો જતો નથી. કે આ ઊંચામાં ઊંચા વિકલ્પ છે તો આ ‘જ્ઞાયક’ છે કે આ જ્ઞાયક? એને ભેદજ્ઞાનની ધારામાં, એની જ્ઞાતાની ધારામાં મુંઝાતો નથી. એને અમૂઢદૃષ્ટિ હોય છે. ચોખ્ખે ચોખ્ખું સ્પષ્ટ જો તે ભેદજ્ઞાનની ધારા અને આ જ્ઞાયકની ધારા આ એને સહજ ચાલે છે. જ્ઞાયકની ધારા હોય એને ભેદવિજ્ઞાન હોય, ને ભેદવિજ્ઞાન હોય એને જ્ઞાયકધારા હોય છે. બેય એકસાથે જ છે. ઓલું અસ્તિ તરફનું છે, આ નાસ્તિ તરફનું છે. કોઈએ પૂછ્યું તું ને કે જ્ઞાયકધારા એટલે જ્ઞાતાધારા ભેદજ્ઞાન કરે છે. ઈ બેય સાથે જ છે. ભેદજ્ઞાન ધારા—ભેદજ્ઞાન ધારા એમાં હોય છે. જ્ઞાતાધારાની સાથે ભેદજ્ઞાનધારા હોય છે. બેય સાથે જ હોય છે. બેય જુદું નથી. ભેદજ્ઞાનની ધારાવાળાને જ્ઞાયકધારા હોય, સહજ હોય એને. જ્ઞાયકધારા હોય ત્યાં ભેદજ્ઞાન ધારા હોય. પણ જેને ભેદજ્ઞાન પ્રગટ નથી થયું ને જે અભ્યાસ કરે છે. એની સાથે જ્ઞાનધારા નથી. જ્ઞાયક સહજ પ્રગટ થયો નથી. તો માત્ર અભ્યાસ છે. શક્તિઓ બધી નિર્મળતાની વ્યક્તિ નથી થઈ. ૫૫.

❀ બહેનશ્રી : નિ:શંકતાનું પણ—જ્ઞાયક તે હું, વિભાવ તે હું

નથી તે નથી. શુભાશુભભાવથી હું જુદો છું. હું જ્ઞાયક, જ્ઞાયક. નિ:શંક સહજ નિ:શંક. સહજ નિ:કાંક્ષ અને સહજ અમૂઢદષ્ટિ એમાં નિર્વિચાર કરે છે. ૫૬.

* પ્રશ્ન : સંસારમાં રહીને પણ આત્માની સ્વાનુભૂતિ કેમ કરવી?

● ઉત્તર : સંસારમાં રહીને આત્માની સ્વાનુભૂતિ—એ અંશે મુક્તિ થઈ શકે સંસારમાં રહીને. પછી સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તો ઈ એને બહારથી પણ ત્યાગ આવી જાય છે. સંસારમાં રહીને પૂર્ણ મોક્ષ નથી થતો પણ આત્માને ઓળખી શકે છે. આત્માની સ્વાનુભૂતિ થાય છે. આત્માનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે સુધી થાય છે. ભવનો અભાવ થાય છે. સિદ્ધ ભગવાન જેવી અનુભૂતિ અંશે થાય છે, પણ એને મોક્ષ—પૂર્ણ મોક્ષ-કેવળજ્ઞાન નથી થતું. બહારથી બધું ત્યાગ થઈ જાય છે. મુનિ થઈ જાય છે, ત્યારે પૂર્ણ મોક્ષ થાય છે. દરેક પ્રસંગમાં પરિણતિ—શુદ્ધ પરિણતિ—જ્ઞાયકની પરિણતિ ચાલુ જ છે. જ્ઞાયકને ભૂલતો નથી. ૫૭.

❀ બહેનશ્રી : જેની શ્રદ્ધા ઊંધી હોય તો એમાં આચરણ પણ ઊંધું હોય જેની શ્રદ્ધા સમ્યક્ હોય તો એનું આચરણ પણ સમ્યક્ હોય. પણ શ્રદ્ધા પૂરી થઈ જાય એનું આચરણ પૂરું થઈ જતું નથી. એમ શ્રદ્ધા છે. જ્ઞાનની મૈત્રી એવી રીતે છે. પણ જે જાતની શ્રદ્ધા છે એ આત્માની શ્રદ્ધા છે તેનું આચરણ તેનું સમ્યક્ જ થાય છે. એ શ્રદ્ધા જો મિથ્યા હોય તો એનું આચરણ પણ મિથ્યા જ થાય છે. જેમ સમ્યક્દર્શન—સ્વાનુભૂતિ થઈ એટલે સ્વાનુભૂતિ થયા ભેગું કેવળજ્ઞાન થઈ જતું નથી. હજી એણે પૂરો આત્માને શુદ્ધ જાણ્યો, શુદ્ધ માન્યો એટલે શુદ્ધ પરિણમન પૂરું નથી થઈ જતું. એટલે એમ એ સ્વતંત્ર છે. પણ જાત ઈ પ્રગટે છે. અમુક અંશે. એની શ્રદ્ધાનું, આચરણ અમુક અંશે થાય છે. પણ એને જે કહ્યા ભેદ એ બધું પૂરું નથી થયું માટે એ સ્વતંત્ર છે. ૫૮.

* પ્રશ્ન : એ રીતે સ્વતંત્ર કહેવા માગે છે?

● ઉત્તર : એ રીતે સ્વતંત્ર છે. કેવળજ્ઞાન કંઈ થઈ નથી જાતું. અનુભૂતિ થાય એટલે તરત કેવળજ્ઞાન નથી થઈ જાતું. હજી એને વારંવાર હજી-લીનતા કરવી પડતી હોય છે. માટે જ્ઞાનગુણ સમ્યક્ થાય. સમ્યક્જ્ઞાન થાય એટલે કેવળજ્ઞાન થઈ જાય એમ નથી. અને શ્રદ્ધા થઈ એટલે ચારિત્ર થઈ ગયું એમ નથી. પણ જાત સમ્યક્ થઈ. એ ચૈતન્યના ગુણો છે માટે એ જાત થાય. સમ્યક્ સમ્યક્ આચરણ થાય પણ એ આચરણ જુદું. પુરુષાર્થથી આ બે ભેગુ નથી. ૫૯.

* પ્રશ્ન : એટલે આપનું એમ કહેવું છે કે શ્રદ્ધા જે તરફ વળે (તે તરફ ચાલિત્ર જાય) પણ છતાં એવું નથી કે શ્રદ્ધા પૂર્ણ થઈ ગઈ એટલે ચાલિત્ર પૂર્ણ થઈ જ જવું જોઈએ?

● ઉત્તર : એમ નથી. એ એને બરાબર નિશ્ચય છે કે ‘હું સ્વભાવે શુદ્ધ છું, મારો સ્વભાવ શુદ્ધ છે’, એની અંદર મૂળમાં એને અશુદ્ધતા પેસી નથી. એને બરાબર શ્રદ્ધા છે. ‘આ વિભાવ મારો સ્વભાવ નથી’. શ્રદ્ધામાં એને શંકા નથી. શ્રદ્ધા બરાબર છે પણ એ શુદ્ધ છું. પણ પર્યાયમાં શુદ્ધતા ઈ નથી. દ્રવ્યમાં શુદ્ધ છું, પર્યાયમાં શુદ્ધતા નથી, એને માટે પુરુષાર્થ માંગે છે, વધારે પુરુષાર્થ માંગે છે શ્રદ્ધા પૂરી હોય, જ્ઞાન જાણે, અમુક પ્રકારે આચરણ હોય. શ્રદ્ધા હોય એમ જેમ ભેદજ્ઞાન થયું, શ્રદ્ધા થઈ એટલે પૂર્ણ થઈ જાય છે પણ એને વિશેષ આચરણ થવું એ આચરણ પૂર્ણ નથી. એક હાલે આમ ને એક હાલે આમ. એમ નથી એવા એક કાળે મિથ્યાચારિત્ર અને શ્રદ્ધા સમ્યક્ એમ નથી. એ જીવની મુક્તિની છે. ૬૦.

* પ્રશ્ન : બે જુદી જુદી દિશામાં હાલે એવું નથી પણ.

● ઉત્તર : જુદી જુદી દિશામાં જાતો નથી. આ મારો સ્વભાવ નથી. પણ એનાથી છૂટી શકાતું નથી. આચરણમાં (શ્રોતા : પરિણતિમાં) બેય સાથે હોય શકે શ્રદ્ધામાં એ હોય અને પરિણતિમાં કે આવો માર્ગ હોય. શ્રદ્ધા બરાબર છે. શ્રદ્ધા ગુણ અને ચારિત્રગુણ

બેય જુદા છે. ન બની શકે તો એમ નાસીપાસ થઈ અને શ્રદ્ધામાં ફેર ન કર. આચરણ જુદું છે ને શ્રદ્ધા જુદી છે શ્રદ્ધા તો બરાબર છે એમાં પરિણતિમાં ચૈતન્ય અંદરથી સ્વાનુભૂતિ અને એ દશા ન આવે તો તું પ્રયત્ન કરજે પણ એમ સ્વાનુભૂતિ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. એમ શ્રદ્ધા કરીશ નહીં. માર્ગ તો જે છે તે છે. પણ બની નથી શકતું તો તું પ્રયત્ન કરજે. શ્રદ્ધા બરાબર કરજે. ૬૧.

* પ્રશ્ન : તારું આચરણ એટલું ન થઈ શકે તો પણ તું શ્રદ્ધા તો આમ જ રાખજે કે આ જ માર્ગ છે?

● ઉત્તર : આ જ તો. આ જ માર્ગ છે. ૬૨

પ્રશ્ન : મૂળ એકડો એટલે શું? મીંડા શું? એકડા વગરના મીંડા એટલે શું?

● ઉત્તર : મૂળ એકડો તો સમ્યક્દર્શન છે. ઈ જો હોય તો જ આગળ થાય છે. મીંડા એટલે ખાલી મીંડા જ થયા અને મૂળ જે વસ્તુ છે ને એને ઓળખી નહીં ને એકલા શુભભાવ કર્યા—પુણ્યબંધ થયા. આત્માનો સ્વભાવ તો ઓળખ્યો નહીં. એટલે જે અંતરમાં આત્માની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ, એ તો થાતી નથી. માત્ર મીંડા. ઉપલા શુભ ભાવરૂપ મીંડા કર્યા. એકડા વગરના મીંડા. એકડા વગરના મીંડા એટલે કાંઈ એકડો કહેવાતો નથી. એ તો માત્ર શૂન્ય છે. એ કાંઈ ગણતરીમાં આવતા નથી. એકડો હોય તો એની ઉપર મીંડા ચડે તો ગણતરીમાં આવે. એકલા મીંડા કાંઈ ગણતરીમાં આવતા નથી. શુભભાવો કર્યા—પુણ્યબંધ-દેવલોક થયો. પણ આત્માની ઓળખાણ જે સ્વાનુભૂતિ થવી જોઈએ તે આત્મા પ્રગટ ન થયો ત્યાં સુધી બધા મીંડા છે. આત્મા પ્રગટ થાય તો જ ઈ યથાર્થ છે. અને તો જ એ મુક્તિ થાય છે. આત્માની ઓળખાણ વગર કાંઈ મુક્તિ થાતી નથી. સમ્યક્દર્શન થાય ત્યારે અંશે મુક્તિ થાય છે. પછી આગળ જાય ત્યાં અંદર ચારિત્રમાં લીનતા વધતી જાય, બહારથી ચારિત્ર આવે એમ નહીં. અંતરમાં લીનતા વધતી જાય તો વીતરાગદશા ને કેવળજ્ઞાન

પ્રગટ થાય છે. બહારથી ત્યાગ કર્યો, વૈરાગ્ય કર્યો, બધું કર્યું પણ આત્માને ઓળખ્યો નહીં. આત્માને ઓળખ્યા વગર બધું એકડા વગરના મીંડા જેવું થાય. મૂળને ઓળખ્યું નહીં. એ મૂળિયા હોય, ઝાડના પાંદડા-ડાળા પાંદડા બધું ભેગું કર્યું પણ મૂળ જે છે મૂળમાં પાણી પાયું નહીં તો વૃક્ષ ઊગતું નથી. મૂળિયું જે છે મૂળ ચૈતન્ય સ્વભાવ ચૈતન્ય છે એને ઓળખીને એમાં જ્ઞાન-વૈરાગ્ય પ્રગટ થાય તો જ એમાંથી આત્મામાંથી જ્ઞાન ને ચારિત્ર બધું આત્મામાંથી પ્રગટે છે. બહારથી પ્રગટતું નથી. એટલે મૂળને ઓળખ્યા વગરના જે પાણી પાઓ, એમાં વૃક્ષ ઊગતું નથી. બધા ડાળા-પાંદડા છે ઉપર ડાળ-પાંદડાને પાણી પાવાથી વૃક્ષ ન થાય. મૂળિયાને પાવાથી થાય છે ને બીજ જે વાવ્યું. બીજ ને પાણી પાવાથી થાય. બહાર ઉપરથી પાણી પાવાથી—ખાલી પાણી પાયા કરે તો વૃક્ષ ઊગતું નથી. ૬૩.

❀ બહેનશ્રી : જ્ઞાન આત્મામાંથી પ્રગટે, સમ્યક્દર્શન આત્મામાંથી પ્રગટે, ચારિત્ર આત્મામાંથી પ્રગટે. બધું આત્માનો જે સ્વભાવ છે એમાંથી જ પ્રગટે છે. બહારથી કાંઈ આવતું નથી. પાણી સ્વભાવે શીતળ છે. પણ અગ્નિના નિમિત્તે ઉષ્ણતા એમાં દેખાય પણ નિમિત્તના સંયોગે એમાં એ ઉષ્ણતાની પરિણતિ થાય છે એમ આત્મા સ્વભાવે શીતળ-ચૈતન્ય-શીતળતાથી ભરેલો છે. ને એને વિભાવના નિમિત્તે—પર નિમિત્ત છે એટલે એનામાં અનેક જાતની રાગ-દ્વેષ આદિ કાલિમા દેખાય પણ અંતઃદૃષ્ટિ કરે તો ઓ શીતળ-સ્વભાવથી ભરેલો છે. જેટલો જ્ઞાન સ્વભાવ આત્મા તેટલો જ પોતે છે. એ સિવાયનું બધું એનાથી જુદું છે. એવો આત્માનો સ્વભાવ—ચૈતન્યનો સ્વભાવ ગ્રહણ કરી લેવો જોઈએ. સૂક્ષ્મ ઉપયોગ કરીને આત્માને ગ્રહણ કરવો—એ જ કરવા જેવું છે. એમાં જ આનંદ ને એમાં જ સુખ—બધું એમાં જ ભરેલું છે. ૬૪.

❀ બહેનશ્રી : સવિકલ્પ હોતા હૈ વો વિકલ્પ તો ખ્યાલમં આતા હૈ કિ વો વિકલ્પ હૈ, મગર સ્વાનુભૂતિમં તો કેવળજ્ઞાન નહીં

हुआ, अशुद्धता अबुद्धिपूर्वक होती है. ६५

* प्रश्न : इसलिये वो शुद्ध है?

● उत्तर : हा, इसलिये वो शुद्ध है. अबुद्धिपूर्वक ध्यालमें अनुभूतिमें नहीं रहता कि मैं भविन हूं, कि आकुण्ठाकी भविनता नहीं रहती है और कोई जैसे प्रकारका राग-द्वेष कोई जातका अनुभव ध्यालमें नहीं रहता और अकदम जैसे निराणा शांति-आनंद वो अनुभवमें आता है. ६६.

* प्रश्न : शांतिका अनुभव?

● उत्तर : शांतिका अनुभव. बहुत आनंद होता है और प्रगट होता है પણ इसमें धतना कि आनंद अंश प्रगट होता है ये आनंदकी पूर्णता और ज्ञानकी पूर्णता और सबकी पूर्णता नहीं होती. अंश प्रगट होता है. अंश होता है, પણ ये अंशमें भविनताका अनुभव नहीं होता, शुद्धताका अनुभव होता है. ६७.

* प्रश्न : पूर्णताका अनुभव नहीं होता, अंशे शुद्ध होता है?

● उत्तर : हां, अंशे शुद्ध होता है. सब गुणों आंशिक शुद्ध होता है. और पूर्ण शुद्ध नहीं होता. પણ अशुद्धताका अनुभव नहीं होता. (श्रोता : अबुद्धिपूर्वक?) ये अबुद्धिपूर्वक. अनुभव शुद्धताका होता है. और अशुद्धता अबुद्धिपूर्वक और प्रगटताका अंश प्रगट होता है शुद्धताका अंश प्रगट होता है और गुणकी प्रगटता जो होती है गुण परिणामन करता है, शुद्धरूपे अंश प्रगट होता है सबका. ज्ञान-दर्शन-चारित्र-आनंद-वीर्य 'सर्व गुणांश ते सम्यक्दर्शन'—सबका अंश प्रगट होता है. केवणज्ञानीने जो ज्ञान पूर्ण, आनंद पूर्ण—ऐसा पूर्ण नहीं होता પણ अंशकी अनुभूति होती है, शुद्ध भगवानका अंश प्रगट है. इसलिये पूर्ण नहीं लेकिन ये ज्ञतिका अंश प्रगट होता है. (श्रोता : उसी ज्ञतिका) उसी ज्ञतिका. जो स्वानुभूति शुद्ध भगवानको होती है, जो स्वानुभूति केवणज्ञानीको होती है. इसका अंश होता है. पूर्ण चंद्र उभय ऐसा. बीज जो प्रगट होती है

वो ँसकी जलतकी डोती है ँसे डी प्रगट डोता है और अशुद्धताका अनुभव नडी डोता. ६ॢ.

* प्रश्न : ँसीलिये उसको शुद्ध पर्याय कहते है?

● उत्तर : डं, शुद्धपर्याय वो स्वानुभूतकी शुद्धपर्याय ने ँसकी अनुभूति वो सविकल्पदशामें तो अशुद्धता. अंशे शुद्धता— ज्ञातादृष्टाकी धारा रडती है तो ँसकी शुद्धता और अशुद्धता डोनों साथमें रडती है सविकल्पदशामें. ये दृष्टि ज्ञायक डपर रडती है, अंशे वो तरङ्ग ये परिणति भी रडती है अंशे वो शांति भी रडती है साथमें, वो आकुणताका भाव साथमें रडता है वो ज्यालमें भी रडता है अने स्वानुभूति है वो ज्यालमें भी रडता है. ६ॢ.

* प्रश्न : जिसे स्वानुभूति डोती है उसे प्रत्येक परिणतिमें उसको ँसा आभास रहेता है?

● उत्तर : आत्माकी परिणति. डं, प्रत्येक परिणतिमें ँसा 'में ज्ञायक डूं' ँसको ञंड ञंड नडी डोता. अंणंडपणे वो धारा रडती है. ७०.

* प्रश्न : वो ज्ञानधारा है?

● उत्तर : ज्ञानधारा, ज्ञाताधारा, ज्ञायक-ज्ञाताकी धारा. कर्ताडुद्धि है ने अनादिकी वो धूट जाती है. ज्ञाताधारा डस! अेक ज्ञायककी समीप परिणति रडती है और अंशे स्वरूप रमणता तो स्वानुभूतिमें रडती है पण ज्ञाननी दृष्टि और ज्ञान और अंशे वो तरङ्गकी परिणति और सविकल्प धारा भी रडती है. ७१.

* प्रश्न : डोनों साथमें रहेते हैं?

● उत्तर : डोनों साथमें. ७२.

* प्रश्न : ँसीको शुद्ध परिणति कहते है?

● उत्तर : ँसीको शुद्ध परिणति कडेते है. तीनों साथमें रडता है कारण डे साथमें अशुद्धधारा भी रडती है. वो मिश्रधारा कडनेमें

आता है. (श्रोता : करमधारा) करमधारा रडती है. ज्ञाताधारा और करमधारा. ७३.

* प्रश्न : अशुद्धके साथ शुद्ध भताया तो उसी अपेक्षासे?

● उत्तर : हां, उसी अपेक्षासे (श्रोता : दो धारा अके साथ रडती है) दो धारा अके साथ रडती है (श्रोता : कि यारित्रकी अपेक्षासे?) ज्ञाताधारा और अशुद्धता भी और अंशे शुद्ध यारित्र भी हुआ और कर्म है वो अस्थिरता भी रडती है. अनंतानुबंधी कषाय हुआ ने तो छूट गया अटले अंशे स्वरूपायरण यारित्र जो सविकल्पदशामें रडता है वो रडता है और स्वानुभूतिमें तो शुद्धताका अनुभव रडता है. और स्वरूपायरण यारित्र सविकल्प-धारामें भी जैसे शुद्ध रडता है नहींतर अनंतानुबंधी कषाय गया, उसने क्या कार्य किया? तो स्वरूप सन्मुखी परिणति तो प्रगट दुई. इसलिये ज्ञाताधारा और अशुद्धधारा दोनों साथमें है. करमधारा. ज्ञानधारा. ७४

* प्रश्न : जब उपयोग बहार रहता है, तब भी परिणति रहती है ?

● उत्तर : उपयोग नहीं, परिणति रडती है, उपयोग तो बहार भी जाता है. अंदर भी आता है, वो परिणति बराबर है (जो शुद्ध है वो) आ उसकी परिणति रडती है वो इसका ब्यालमें भी रडता है कि मेरी परिणति निराणी हो गई है. इसका कार्यमें—विकल्पमें अस्थिरता होती है तो भी. ७५.

* प्रश्न : रागका वेदन अलग होता है ?

● उत्तर : रागका अलग और अंशे ज्ञाताधारा निराणी हो गई है. इसको इसका ब्यालमें रडता है इसका. अंशे वेदनमें भी रडता है. रागमें अकेत्व नहीं हो जाता है. ७६.

* प्रश्न : रागसे ज्ञान बूटा रहके जानता है ?

● उत्तर : हा, छुट्टा, छुट्टा है. जानता है निर्विकल्पमें सब शुद्धताका अनुभव होता है. ७७.

- ભક્તિ : જબ ત્યાગને જાણે અને વૈરાગ્યને જાણે નહીં,
વૈરાગ્ય ભાવ જ છલછલે, સમકિત દૃષ્ટિ જાણવા.

* પ્રશ્ન : ચોથે ગુણસ્થાનવાલેકો સ્વાનુભૂતિ બહુત દેરસે આતી હૈ કિ જલદી જલદી આતી હૈ ?

● ઉત્તર : જો ગુણસ્થાનમેં રહતા હૈ ઉસે બહુત ટાઈમમેં આતી હૈ કોઈ મુનિદશામેં હૈ તો જલદી હોતી હૈ ક્ષણમેં અંતરમેં જાતે હૈ. આતે હૈ. જો દેશવ્રતી શ્રાવક હૈ ઈસકો ઐસે કમ હોતે હૈ ઔર ગૃહસ્થાશ્રમમેં શ્રાવક હોય તો પણ કોઈ શ્રાવક ઐસા ભી હોય, કોઈ નિવૃત્ત પરિણતિ હોય તો વળી વિશેષ ભી આ સકતી હૈ પણ મુનિદશામેં (જ્યાદા). ૭૮.

* પ્રશ્ન : એક દિનમેં કઈ બાર આતી હૈ ?

● ઉત્તર : એક દિનમેં કઈ બાર આતી ભી હૈ, નહીં ભી આતી હૈ, નિયમ નહીં. ૭૯.

* પ્રશ્ન : ઇસકા કોઈ નિયમ નહીં,

● ઉત્તર : નિયમ નહીં. ૮૦.

પ્રશ્ન : પાંચવેંકા નિયમ ?

● ઉત્તર : નિયમ નહીં કિતની દરે ઈક દિનમેં આવે ઈસકા નિયમ નહીં. પરિણતિ નિવૃત્તમય હો જાય તો કોઈ એક-બે ત્રણવાર આતી ભી હૈ. કોઈ નહીં ભી આતી હૈ. કોઈ ઈસકા નિયમ નહીં. કોઈ શ્રાવકમેં. કોઈ એલ્લક હુએ, કોઈ ક્ષુલ્લક હુએ, ઈસે યથાર્થ સ્વરૂપમેં ભેદજ્ઞાન ચારિત્ર અંતરમેં પ્રગટ હોય. ઈસકો જલદી આતી હૈ. ઐસા શ્રાવકકો, કોઈ દેશવ્રતી શ્રાવક હૈ, ઐસા ગૃહસ્થાશ્રમ હૈ ઐસા હોવે તો ઈસકો એલક-ક્ષુલ્લક જૈસા નહીં આતા, કોઈ ચોથે ગુણસ્થાન-વાલા અંતરમેં બહોત નિવૃત્ત પરિણતિ નહીં હોવે તો ઉસકો દેરસે આતા હૈ. કોઈ ચોથા ગુણસ્થાનમેં કોઈ નિવૃત્ત પરિણતિ વિશેષ હોવે તો જલદી ભી આતી હૈ, પણ ચોથા ગુણસ્થાનકે યોગ્ય રહતી હૈ. ચોથા ગુણસ્થાનથી વિશેષ નહીં. ૮૧.

* પ્રશ્ન : શુદ્ધ પરિણતિ વારંવાર આતી છે?

● ઉત્તર : શુદ્ધ પરિણતિ વારંવાર આવે છે. ૮૨.

* પ્રશ્ન : ઉસકી પહેચાન વહ છે કિ રાગકો જુદા કરકે રાગસે ભેદવિજ્ઞાન કરતી રહે હર પલમેં ?

● ઉત્તર : હા રાગસે ભિદવિજ્ઞાન કરતી છે. ૮૩.

* પ્રશ્ન : રાગાદિકા પરિણામ છે ઉસસે ઉસકી જુદાઈ કરતી છે?

● ઉત્તર : ઉસકી જુદાઈ લગતી. ભેદવિજ્ઞાન નિરંતર રહતા છે. રાગસે ભેદવિજ્ઞાન—ભેદવિજ્ઞાન નિરંતર, કોઈ કાર્યમેં ઈસકો જોડાણ નહીં. કોઈ જોડાણ નહીં. કાર્યમેં તો નહીં. અંદર વિકલ્પ ચલતે છે. વો વિકલ્પમેં ભી જોડાણ નહીં કરતા. ૮૪.

* પ્રશ્ન : જ્ઞાનધારા ચલતી રહતી છે તો પુરુષાર્થ વિશેષ હોતા છે?

● ઉત્તર : જ્ઞાનધારા છે વો ઉગ્ર દૃષ્ટિકી અપેક્ષાસે મુખ્ય હી રહતી છે. મુખ્ય ગૌણ નહીં હોતા. દૃષ્ટિકી અપેક્ષાસે જ્ઞાનધારા મુખ્ય હી રહતી છે. કોઈ દરે આચરણ—ઈસકો સવિકલ્પદશામેં આચરણ વિશેષ હો જાય તો યે કર્મધારા ગૌણ—વિભાવકી ધારા ગૌણ હોતી છે. ઈસકી પરિણતિ વિશેષ સ્વરૂપ તરફ જાય, ભલે નિર્વિકલ્પ. ઉસકા સ્વરૂપ તરફ વિશેષ પરિણતિ જાય તો મુખ્ય ગૌણ હોતા છે, પણ દૃષ્ટિકી અપેક્ષાસે તો નિરંતર જ્ઞાયકકી ધારા મુખ્ય રહતી છે. ૮૫.

* પ્રશ્ન : જ્ઞાયક જ્ઞાયક બોલનેસે પરિણતિ હોતી છે?

● ઉત્તર : જ્ઞાયક જ્ઞાયક બોલનેસે પરિણતિ હોતી નહીં. સમ્યક્દૃષ્ટિકો પરિણતિ હોતી છે ‘મેં જ્ઞાયક હૂં’ બોલનેમેં આતા છે એસા નહીં પણ ક્ષણે ક્ષણે જ્ઞાયકધારા હી રહતી છે વો અજ્ઞાન અને એકત્વબુદ્ધિ-અજ્ઞાનદશામેં રહતા છે રાગ ઓર દ્વેષ, રાગ-દ્વેષને ક્ષણ ક્ષણ વિકલ્પ ને એકત્વબુદ્ધિની ધારા ચલતી છે. સમ્યક્દૃષ્ટિકો જ્ઞાયકકી ધારા પ્રગટતી છે. ‘મેં જ્ઞાયક હૂં, મેં જ્ઞાયક હૂં’ યે ક્ષણ ક્ષણ સહજ અંતરમેંસે ભીતરમેંસે આતા છે. ૮૬.

* પ્રશ્ન : સમ્યક્દષ્ટિકો જ્ઞાયકકી પરિણતિ-જ્ઞાયકકી ધારા-કેવી રીતે?

● ઉત્તર : જ્ઞાન વૈરાગ્યની શક્તિ તો સમ્યક્દષ્ટિના હૃદયમાં હોય છે પણ એને એટલો પ્રયત્ન ન હોય એટલે ચારિત્રની દશા ન આવે. સમ્યક્દર્શન ને જ્ઞાન-સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-અંશે સ્વરૂપરમણતા હોય છે, પણ વિશેષ પ્રયત્ન થઈ શકતો નથી એટલે ચારિત્રદશા નથી. સ્વરૂપરમણતા અંતર નિર્વિકલ્પદશા વારંવાર વારંવાર ક્ષણે-ક્ષણે થાય દશા મુનિની એવી દશા પ્રગટ થતી નથી. એટલો પ્રયત્ન હોતો નથી. એટલે જ્ઞાન ને દર્શન હોય પણ ચારિત્રનો પ્રયત્ન એટલો ન હોય તો નથી બની શકતું. કારણ કે એટલો એને ક્રમ-કોઈને ક્રમ પડી જાય-કોકને અંતઃમુહૂર્તે થઈ જાય. સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન થાય. એની સાથે શ્રેણી માંડીને કેવળજ્ઞાન પામી જાય, શિવભૂતિ મુનિની જેમ કેટલાકને એવો પ્રયત્ન ઉપડી શકતો નથી, તો એ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા રહીને ભેદજ્ઞાનની ધારા ચાલુ રહે છે. જ્ઞાયક-જ્ઞાતા એમ ક્ષણે ક્ષણે એને વેદનની ધારા હોય. એવું વેદન એને-જ્ઞાતાધારા રહ્યા જ કરે છે. કોઈવાર નિર્વિકલ્પદશા પણ એ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય તોપણ એને આવી જાય છે. જ્ઞાયકની ધારા ગમે તે કાર્યમાં પડ્યા હોય તો પણ પોતે એ ન્યારા ને ન્યારા રહે છે. એમ એને વિચાર નથી કરવો પડતો. સહજ ન્યારા રહે છે. સહજ પણ એ ન્યારા તો રહ્યા જ કરે છે. એને અંશે વેદન શાંતિનું વેદન-જ્ઞાયકનું વેદન એ બધું રહ્યા જ કરે છે. સ્વાનુભૂતિનું વેદન એ જુદી વાત છે. આ તો એને સવિકલ્પતામાં પણ જ્ઞાયકની ધારા આવી રીતે રહ્યા જ કરે છે. પણ પ્રયત્ન વિશેષ નથી. લીનતા વિશેષ નથી. એટલે ચારિત્રદશા આવી શકતી નથી. ૮૭.

❁ બહેનશ્રી : કેવળજ્ઞાન, સાધનાની પર્યાયો પ્રગટ થાય, એમાં જે પૂર્ણ પર્યાયો પ્રગટ થાય એ બધી એની સાધનામાં. પર્યાયો પ્રગટ થાય. પણ એમ લક્ષણ એને જ્ઞાયક લક્ષણથી ઓળખવો. એ ઓળખી અને એની દૃઢ પ્રતીત કરવી, એનું જ્ઞાન કરવું, એમાં લીનતા કરવી

તો એમાંથી એને સ્વાનુભૂતિ પ્રગટ થાય. આનંદ પ્રગટ થાય છે. બધું એમાં પ્રગટ થાય છે. અને એમાં વધતાં વધતાં રત્નત્રય, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થવાથી એ એમાં જ સાધના—અભ્યાસ—એની જ સાધના કરવાથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. પણ શરૂઆતમાં એણે નક્કી કરવું કે જે જ્ઞાયક લક્ષણ—‘જે જ્ઞાયક છે તે જ છું. બીજું હું નથી’ વારંવાર એનો જ અભ્યાસ કરવા જેવો છે કે ‘જે જ્ઞાયક છે તે હું’ એ વિકલ્પથી નક્કી કર્યો એ પહેલા એ વિકલ્પથી થાય પણ પહેલા એને અંતરમાંથી ‘જે જ્ઞાયક છે તે સહજરૂપે ‘હું જ્ઞાયક જ છું’ એવી અંતરમાંથી પ્રતીત આવે એને. પણ એનું ભેદજ્ઞાન—વારંવાર એનો અભ્યાસ કર્યા કરે, પછી એને સહજ નિર્વિકલ્પ દશા થાય ને મુક્તિનો માર્ગ પ્રગટ થાય છે. મુક્તિનો માર્ગ જ એ છે. પરપદાર્થને કાંઈ પોતે કરી શકતો નથી. અને બીજા કોઈ પોતાનું કરી શકતા નથી, પોતે બીજાનું કરી શકતો નથી. એને પરપદાર્થ સાથે અત્યંત અભાવ છે. એને નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધને લઈને એમ લાગે કે ‘હું બીજાનું કરું છું’ એ માત્ર એને રાગને લઈને લાગે છે. બાકી ચૈતન્ય દ્રવ્ય બીજાથી અત્યંત જુદું છે એવી પ્રતીતિ, બીજાનું કરી શકતો નથી. પોતાનો સ્વભાવનો કર્તા છે. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-અનંતગુણની પર્યાયો પ્રગટ થાય, એનો કર્તા-પરપદાર્થનો એ કર્તા નથી. ચારે બાજુથી ચૈતન્ય લક્ષણને નક્કી કરીને એમાં જ એની પ્રતીતિ, એનું જ્ઞાન ને એમાં લીનતા કરીને આગળ જાય તો ઈ જ મુક્તિનો માર્ગ છે. એમાં જ એની બધી આનંદની પર્યાયો પ્રગટ થાય, જ્ઞાનની પર્યાયો પ્રગટ થાય, ચારિત્રની બધી. અનંત શક્તિઓથી ભરેલો ગુણનો ભંડાર એવો આત્મા એમાંથી પ્રગટ થાય છે. ૮૮.

❀ બહેનશ્રી : તારો ચેતન જ રળિયામણો છે. કે જ્ઞાન જ બધું રળિયામણું છે. એની બધે સુવાસ ફેલાઈ છે. ચૈતન્યતાની સુવાસ ફેલાઈ છે. એ નથી જોતો કે સુવાસ-સુગંધનય હું પોતે જ છું. મારા જ્ઞાયક—મારી ચૈતન્યની રમણીયતા ફેલાઈ ગઈ છે. કોઈ પદવીએ

અધૂરો નથી, એક આત્માની પદવી છે, એ અપૂર્વ છે. ચૈતન્ય પદવી સ્વાનુભૂતિ પ્રગટ થાય ઈ અનંતકાળમાં નથી પ્રગટ કર્યું. ઈ જ અપૂર્વ છે. બીજું કાંઈ અપૂર્વ નથી. બીજું તો પૂર્વ જીવને ઘણીવાર મળી ચૂક્યું છે અનંતવાર દેવલોકમાં ગયો છે. અનંતવાર રાજા થયો, બધું અનંતવાર થઈ ચૂક્યું છે. મનુષ્ય થયો અનંતવાર પણ જે પદવી સમ્યગ્દર્શનમાં મળે તે—ઈ સિવાય બાકી બધું મળી ચૂક્યું છે અને સમ્યગ્દર્શનમાં જે ચક્રવર્તીની પદવી વગેરે મળે તેના સિવાય બાકી બધી પદવી મળી ચૂકી છે, ઊંચામાં ઊંચો રાજા કે ઊંચો દેવલોક કે નવ ઐવેયક સુધી પહોંચી ગયો છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય તો નવ ઐવેયક સુધી તો પહોંચી જાય છે. દ્રવ્યલિંગી મુનિ થાય તો ઈ નવ ઐવેયક સુધી પહોંચી જાય છે. એક સર્વાર્થસિદ્ધિમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ મુનિરાજ હોય એ જ જાય છે. બાકી ચક્રવર્તીપદ ઈ સમ્યગ્દર્શન જ્યાં હોય ત્યાં જ એવી જાતના પુણ્ય બંધાય એટલે આચાર્યદેવ કહે છે કે જે પદવી આત્માની પદવી તે અપૂર્વ છે, ઈ પદવીને પ્રાપ્ત કરી લે. માટે હે પ્રભુ! એ અપૂર્વતાની ધારા—મેં અપૂર્વ પદવી પ્રાપ્ત કરી નથી એમ આલોચના કર. અંદર આત્માનું સ્વરૂપ જુદું છે. શરીર અને આત્મા જુદા છે. જેવું ભગવાન કહે છે ને ભગવાન અંદર જુદા પડી ગયા છે એવું કોઈ મળ્યું નથી. અંદરમાં આત્મા જુદો... ભરત ચક્રવર્તી? અનંતકાળ નિગોદમાં કાઢ્યો અને પછી તીર્યંચ થયો અને પછી થયો મનુષ્ય. હવે એમ થવું જોઈએ કે હવે ભવ જોઈએ જ નહીં. ભવનો અભાવ થાય, સમ્યગ્દર્શન થાય તે પુરુષાર્થની અંતરમાં એટલી તૈયારી તો હોવી જ જોઈએ કે ભવનો અભાવ થાય એવી રુચિ તો અંદર જાગૃત થવી જોઈએ કે ભવનો અભાવ કેમ થાય? આવો સંયોગ મળવો મુશ્કેલ છે અનંત કાળે આવા ગુરુદેવ મળ્યે અને બતાવ્યું કે આત્મા આવો છે એટલે ભવનો અભાવ થાય એટલી રુચિ કરવી. બીજે ક્યાંય એની દૃષ્ટિ ટકતી નથી. ક્યાંય એની પરિણતિ ટકતી નથી. આત્માને રમવાનું સ્થાન એક કીડાવન આત્મામાં જ છે.

પોતાના ચૈતન્યરૂપી વનમાં આનંદ, જ્ઞાન છે એમાં જ રમે છે બીજે ક્યાંય નહીં. એવું ઈ જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. છેલ્લો કળશ છે એમાં સ્વાનુભૂતિ પ્રગટ થાય છે ને બસ એમાં જ રમે છે, તલ્લીનથી. બીજે ક્યાંય જાતો નથી. એનું જ્ઞાન દિવ્ય અને અનાકુળ થઈ થઈ ગયું છે.

સ્વભાવ તો છે આત્માનો, વીર્ય, જ્ઞાન ઉજ્જવળ છે એવો એનો મૂળ સ્વભાવ જ છે. એમાં જે કેટલા જ્ઞેયો આવે એનાથી પોતે ન્યારો રહે છે, કેમ કે એ બધા જ્ઞેયોને પી ગયો હોય. એવી જાતનું જ્ઞાન પ્રગટ થયું છે તો એને રમવાનું સ્થાન તો પોતાના આત્મામાં જ રમે છે. એમાં જ્ઞેયો જણાય એનાથી છુટ્ટો જ રહે છે એમાં એ રમતો નથી. પોતાના આત્મામાં જ રમે છે. જ્ઞેયો એમાં જણાય છે. આ લીધું છે ભેદજ્ઞાન ને આમ પાછું અને પૂર્ણતા થઈ હોય પાછી પરિણતિ બધા જ્ઞેયો જાણે કે આત્મામાં હોય તો એ એનાથી ન્યારો દેખાય છે. જાણે પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન થયું હોય એમ કહેવા માગે છે. એને રમવાનું સ્થાન એક આત્મા જ છે. ઈ જ્ઞેયોમાં રમતો નથી. પણ આત્મામાં રમે છે. બધા જ્ઞેયો એમાં આવીને ઝળકે, તોપણ ઈ રમે છે આત્મામાં. અનંત ગુણોથી ભરેલો આત્મા. એમાં ઈ રમે છે. જ્ઞેયો ઝળકે છે એ આ જાણે છે. બાકી એમાં તદ્દ્રૂપ થઈને એમાં રમતો નથી. એને રમવાનું સ્થાન એક આત્મા અનંતગુણોથી ભરેલો તેમાં છે. ૮૯.

* ભક્તિ : ઋદ્ધિ મળી છે મહાન જેને, ગુપ્ત રહીને માણતાં
જગપ્રપંચથી જુદા પડ્યા, સમકિત દૈષ્ટિ જાણવા.

❀ બહેનશ્રી : સમ્યક્જ્ઞાન જો આ દૈષ્ટિ પ્રગટ થઈ ત્યાં ખીલી નીકળે છે. એ દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્રરૂપ પરિણતિ પ્રગટ થઈ ત્યાં એ ખીલી નીકળે છે. ધીરું છે આ જ્ઞાન. ઓલા બહાર વિભાવનું જ્ઞાન હોય એ આકુળતા ભરેલું હોય, વિકાર હોય છે. આ નિરાકુળ છે ઉદાત્ત છે આમ આત્મા શાંતિ ને આનંદથી ભરેલો છે ઈ જ્યોતિ જેમ પ્રગટે એમ અંશ પ્રગટ થતો જાય છે. પૂર્ણતા છોડીને પણ એ બહાર કેમ જાય? ઈ પોતાનું ઉત્તમ ઘર જે પ્રાપ્ત થયું એને છોડીને બહાર કેમ

જાય? જોય આવે ને ઝડપી એ જાણી લે છે. બાકી રહે છે પોતે તદ્દુપપણે ચૈતન્યપણે છે. ચૈતન્ય અંતઃતત્ત્વ છે એમાં લીન થઈ ગયો છે. એમાંથી જુદાઈ એમાં પોતાની અનુપમતામાં છે વિભાવ. ન હોય તો તો આ એના એ જાતનું વેદન-આકુળતા કાંઈ પણ ન હોય. એ જાતના વિભાવ છે તે પણ મૂળ સ્વભાવમાં નથી. મૂળ સ્વભાવમાં જઈને જુઓ તો જેમ સ્વભાવે પાણી નિર્મળ, સ્ફટિક નિર્મળ, એમ પોતે સ્વભાવે નિર્મળ છે. એ નિર્મળતા ઉપર દૃષ્ટિ કરે તો નિર્મળ જ છે. માટે નિર્મળને ખ્યાલમાં લેવો ને આ બધું જે છે એ વિભાવની પર્યાય છે, પોતે પોતા તરફ આવે તો એ વિભાવ પરિણતિ એની છૂટીને સ્વભાવ પરિણતિ થાય પછી અસ્થિરતા રહે છે અલ્પ, એ પુરુષાર્થથી પછી ક્રમે ક્રમે એ પણ છૂટી જાય છે. ૯૦.

❀ બહેનશ્રી : ‘સર્વ ગુણાંશ તે સમ્યક્ત્વ’ ચૈતન્ય તરફ પરિણતિ જાય તો. ઈ બધા ગુણોમાં અંશ સ્વભાવ તરફ પરિણતિ પ્રગટ થાય. આમ છે બહાર દિશા તો બધી વિભાવ પર્યાય થાય છે. આખું ચક્ર આમ દૃષ્ટિ આમ ફરે તો બધું આમ ફરી જાય છે. પછી અલ્પ અસ્થિરતા રહે. એ ધીરે ધીરે એની પણ શુદ્ધતા થતી જાય છે ચારિત્રની નિર્મળતા. ૯૧.

* પ્રશ્ન : બીજાનું કહેવું છે કે ચારિત્ર વગર સમ્યક્દૃષ્ટિ નથી.

● ઉત્તર : ચારિત્ર વગર સમ્યક્દૃષ્ટિ નથી. (એમ નહી) સમ્યક્દર્શન સાચું ન હોય તો સમ્યક્ચારિત્ર નથી. ૯૨.

* પ્રશ્ન : અમારે જવાબ શું દેવો કે અમે જવાબ નથી દઈ શકતા?

● ઉત્તર : ચારિત્ર વગર સમ્યક્દર્શન નથી. એમ નથી. સમ્યક્દર્શન નથી તો ચારિત્ર નથી. ચારિત્ર એટલે બહારનું ચારિત્ર નથી. અંદરનું સ્વરૂપરમણ ચારિત્ર તો ક્યારે પ્રાપ્ત થાય? સમ્યક્

દર્શન પ્રાપ્ત થાય તો જ ચારિત્ર થાય અને ઈ સ્વરૂપની રમણતારૂપ ચારિત્ર જે યથાર્થ ચારિત્ર છે ઈ સમ્યક્દર્શન વગર થાતું નથી અને ઈ ચારિત્ર પ્રગટ થાય એમાં વચ્ચે ઈ મુનિપણું ને ઈ બધું તો વચ્ચે સહેજે આવે જ છે પણ ઈ સમ્યક્દર્શનપૂર્વકનું ચારિત્ર તે જ ચારિત્ર છે. સમ્યક્દર્શન વગરનું ચારિત્ર તો ઈ બહાર ક્રિયામાં માત્ર ને શુભભાવ માત્ર છે. સમ્યક્દર્શન વગરનું ચારિત્ર—તે તો શુભભાવરૂપ ક્રિયામાત્ર છે. સમ્યક્દર્શન હોય તો જ સાચું ચારિત્ર છે. અનંતકાળથી ચારિત્ર જે અંગીકાર કર્યું ઈ સમ્યક્દર્શન વગરનું દ્રવ્યમુનિપણું અનંતવાર પાળ્યું એણે. એવા દ્રવ્યમુનિપણું પાળીને અનંતવાર શ્રૈવેચક સુધી ગયો. એવું ચારિત્ર તો સમ્યક્દર્શન વગરનું અનંતકાળમાં ઘણું પાળ્યું એનાથી કાંઈ ભવનો અભાવ ન થયો. સમ્યક્દર્શન થાય—અંદરની સ્વાનુભૂતિ પ્રાપ્ત થાય તો જ સાચું ચારિત્ર થાય. સમ્યક્દર્શન વગર ચારિત્ર નથી. ચારિત્ર વગર સમ્યક્દર્શન—ઈ તો બહારનું ચારિત્ર સમજવું શુભ ભાવરૂપ, ઈ ચારિત્ર નથી. એનાથી તો પુણ્યબંધ થાય. નવ શ્રૈવેચક જાય છે. જેને સમ્યક્દર્શન થાય તેને અવશ્ય ચારિત્ર ક્રમે ક્રમે આવે જ છે. તે ભવમાં ન આવે તો બીજા ભવમાં પણ સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થાય, એને અવશ્ય ચારિત્ર હોય છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમ્યક્દૃષ્ટિ હોય છે, ચારિત્ર નથી હોતું પણ સમ્યક્દર્શન હોય. પણ સમ્યક્દર્શન જેને પ્રાપ્ત થયું એને અવશ્ય ચારિત્ર તે ભવમાં કાં તો બીજા ભવમાં અવશ્ય ચારિત્ર થાય છે. બહારથી લુગડાં છોડી દીધા એટલે ચારિત્ર અને પછી ધર્મની પ્રતીતિ ને સમ્યક્દર્શન વ્યવહારે, એમ ક્યાં આવે છે? ઈ જુદું છે. અંતરમાં આવે પછી બહારથી ત્યાગ થાય છે. અંદરમાં હોય તો બહારનો ત્યાગ આવે. છઠ્ઠાનું ગુણસ્થાન હોય તો જ મુનિદશા આવે છે. ૯૩.

* પ્રશ્ન : જે ટેપમાં લેવાયેલી વાણી હોય કે પુસ્તકમાં, સીડીમાં લેવાયેલી વાણી હોય તે સાક્ષાત્ રૂપ કહેવાય કે નહીં?

● ઉત્તર : પહેલાં જે વાણી પોતે સાક્ષાત્ સાંભળી હોય,

સાક્ષાત્ સત્પુરુષ આગળ ગુરુદેવની વાણી પોતે સાક્ષાત્ પહેલાં સાંભળી હોય, એની પોતાની અસર કરે, એની સાથે મેળવે. એમ પણ અનાદિનું પેલું જેણે કાંઈ એને સત્પુરુષ મળ્યા નથી. અનાદિથી પહેલાવહેલું જ. પહેલાવહેલું ઈ કાંઈ ટેપમાં ને એમાં ને સાંભળે ઈ અસર ન કરે. ૯૪.

* પ્રશ્ન : સાક્ષાત્ ન કહેવાય?

● ઉત્તર : સાક્ષાત્ ન કહેવાય. સાક્ષાત્ ચૈતન્યમૂર્તિની વાણી ન કહેવાય. પોતે સાક્ષાત્ એક વાર સાંભળી લીધું હોય પછી બધું અસર કરે છે. ૯૫.

* પ્રશ્ન : એક વખત સાક્ષાત્ સત્પુરુષનો (સંગ મળવો જોઈએ)?

● ઉત્તર : સાક્ષાત્ જિનેન્દ્રદેવ કે સત્પુરુષ કોઈ મળવું જોઈએ. એકવાર સાક્ષાત્ મળે અને અંદર સંસ્કાર પડી જાય પછી બધું અસર કરે છે. ૯૬

* પ્રશ્ન : એવું કેમ? આમ તો જોઈએ તો વિડિયોમાં જે સાક્ષાત્ વાણી છે એ જ વાણી છે છતાં આટલો તફાવત કેમ?

● ઉત્તર : ચૈતન્યની મૂર્તિ નથી એમાં. ચૈતન્યદેવ બિરાજે અને એને એમાંથી વાણી આવે, એ વાણીની અસર જુદી હોય છે. એ એમની મુદ્રા, એમના ભાવ—એ ક્યાંથી કહે છે? કેવી રીતે ભેદજ્ઞાનથી—કોઈ આત્માની અપૂર્વતા બતાવી રહ્યા છે—ઈ એની બધી મુદ્રા ને ભાવ ને ઈ બધું એને દર્શનમાં આવે, ઈ જોવામાં આવે અને એમાંથી સાંભળીને જે અસર થાય એ જુદી અસર થાય છે. જે દેશનાલબ્ધિ થાય એ સાક્ષાત્ સત્પુરુષથી થાય. ૯૭

* પ્રશ્ન : વાણી સીધી ચૈતન્યની હોવી જોઈએ?

● ઉત્તર : ચૈતન્યની. જીવને અંતરમાં ત્રિકાળથી એનો સંબંધ છે કે દેવની-ગુરુની વાણી જીવને દેશનાલબ્ધિરૂપે પરિણમે છે ત્યારે જ્ઞાયક—ઈ પર્યાય પ્રગટ થાય છે. જ્ઞાયકની પર્યાય પ્રગટ થાય એનું

નિમિત્ત ગુરુની વાણી નિમિત્ત થાય છે. ગુરુની વાણી ને જિનેન્દ્રદેવની વાણી જગતમાં શાશ્વત છે. જેમ આત્મા શાશ્વત તેમ જગતમાં જિનેન્દ્રદેવ ને ગુરુ શાશ્વત. આ વાણી—અક્ષરમાં કોતરાય એટલે વધારે શાશ્વતપણું મળે છે. આત્માને અને વાણીને એવો સંબંધ છે નિમિત્ત-ઉપાદાનનો. જ્ઞાયક જ્ઞાયકના સ્વભાવરૂપે પરિણામે છે. પણ એમાં નિમિત્ત-ઉપાદાનનો સંબંધ છે. અનાદિકાળથી જીવ ન સમજે, પણ એ સમજે ત્યારે એને દેશનાલબ્ધિ થાય. ઉપાદાન-નિમિત્તનો આટલો સંબંધ છે ને પોતે જ્ઞાયક-જ્ઞાયકને જ્ઞાન વડે ઓળખે, પ્રજ્ઞાછીણી દ્વારા, પણ એમાં વાણી. દેવ-ગુરુની વાણી ને શાસ્ત્ર એ નિમિત્તો સાથે હોય છે. એ તો નિમિત્ત ઉપાદાનનો સંબંધ છે અનાદિ એવો વસ્તુસ્થિતિનો સંબંધ છે. વાણીનું નિમિત્ત તેમાં ઉપાદાન સાથે હોય છે પહેલાં વહેલાં એવો સંબંધ થાય જ છે. દેશનાલબ્ધિ. બધા કારણો ભેગા થાય એમાં દેશનાલબ્ધિનું કારણ એક બને છે. ૯૮
બોલો સદ્ગુરુદેવનો જય હો.
ભગવતી માતનો જય હો.

તારી એક એક પલ

તારી એક એક પલ જાય લાખની
તું તો આરાધના કરી લે આતમદેવની
તારી જીંદગી છે મોંઘામૂલની,
તું તો આરાધના કરી લે જ્ઞાયકદેવની
જીયરા મારું-તારું મેલ, પડ્યો તું ભવ ભવસાગરની જેલ
હવે છોડી દે માયા સંસારી...તું તો આરાધના....
ભાવો શુભાશુભ છે હેય એમાં કરો ના રાગ-દ્વેષ
એવી જિનઆજ્ઞા તું માન રે....તું તો આરાધના....